

Հ. ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ

ՍԵՐԿԱՆՏԵՍԻ ԿՅԱՆՔԸ

ՅԵՎ

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

86.09
Մ-22

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

2

86.09

Լ - 22

15.

Հ. ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ

Ս Ե Ր Վ Ա Ն Տ Ե Ս Ի Կ Յ Ա Ն Ք Ը
Յ Ե Վ
Ս Տ Ե Ղ Ծ Ա Գ Ո Ր Ծ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր Ը

ՍԵՐՎԱՆՏԵՍԻ ԿՅԱՆՔԸ ՅԵՎ ԱՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

I.

Սերվանտեսի կյանքը և գրական գործունեությունը վերաբերում է այն նշանավոր ժամանակներին, վորը Արեվմտյան Յեվրոպայի գրականության պատմության մեջ հայտնի յե Վերածնության դարաշրջանն են:

Դա XV դարի յերկրորդ կեսից սկսվող ժամանակաշրջանն էր, յերբ Յեվրոպայի տնտեսական և հասարակական կյանքում տեղի ունեցան խոշորագույն փոփոխություններ: Ֆեոդալական Յեվրոպան իր հին տնտեսաձևով և տրադիցիաներով ապրում էր իր վերջին օրերը: Նրան փոխարինելու յեր գալիս բուրժուական հասարակությունը: Վերածնության դարաշրջանը հին, ֆեոդալական կարգերի քայքայման և նոր, բուրժուական հարաբերությունների ձևավորման ու ստեղծման ժամանակաշրջանն էր:

Տնտեսական կյանքի փոփոխության հետ միասին, փոփոխություն է կատարվում նաև յեվրոպական յերկրների հասարակական-քաղաքական կյանքում:

«Թագավորական իշխանությունը՝ հենվելով քաղաքացիների վրա, շարճեց ֆեոդալ ազնվականության ուժը և հիմնեց խոշոր, ըստ եյություն ազգային միապետություններ, վորոնց մեջ իրենց զարգացումը ստացան ժամանակակից յեվրոպական ազգերը և ժամանակակից բուրժուական հասարակությունը»¹:

Այդպիսով, քայլ առ քայլ կապիտալիզմը տարածում էր իր ազդեցությունը Յեվրոպայի տնտեսական ու քաղաքական կյանքի բոլոր բնագավառների վրա: Իհարկե, փշրելով ֆեոդալական շահագործման ձևերը, կապիտալիզմը ստեղծեց շահագործման նոր, ավելի դաժան շղթաներ: Կապիտալիզմի առաջին քայլերը կապիտալի նախնական կուտակման շրջանում սերտորեն կապ-

¹ Մարքսը և Ենգելսը արվեստի մասին. Պետրոս 1934 թ.

1499
40

Պատ. խմբագիր՝ Ե լ ի ղ Պ ե տր ո ս յ ա ն
Տեխ. խմբագիր՝ Չ. Մ ա բ ու խ յ ա ն
Սրբագրիչ՝ Մ. Հ ա խ ն ա ղ ա Ր յ ա ն
Կոնտրոլ սրբագրիչ՝ Վ. Յ ե ս ա յ ա ն

Գլավիտի լիագոր տ. 1104, պատ. № 99, տիրած 1000

Պետնամալարանի Հրատարակչության տպարան. Յերևան, Արույան № 104

ված ելին նոր հայտնագործված յերկրների խաղաղ բնիկների գազանային վոչնչացման և ստրկացման հետ, իսկ յերկրում ահա-վոր չափերի յեր հասել գյուղացիության հեղաշրջման պրոցեսը:

Բայց, ախուհամենայնիվ, կապիտալիզմը ֆեոդալական կարգերի դեմ մղած պայքարում, այդ ժամանակ հանդես եր գալիս վորպես առաջադիմական հասարակական ուժ:

Ֆեոդալական Յեվրոպայի բուրժուական զարգացման արդյունքներից մեկն էլ յեղավ այդ ժամանակաշրջանում առաջացած կուլտուրական-գրական խոշորագույն հեղաշրջումը, վորն Ենգելսն անվանում է «առաջադիմական մեծագույն հեղաշրջումը, վոր ապրել եր մինչ այդ մարդկությունը»¹:

Հեղաշրջման հիմքում ընկած եր աշխարհի և մարդու հայտնագործման ձգտումը և «միայն այժմ իսկպես հայտնագործվեց աշխարհը և հիմք դրվեց նորագույն համաշխարհային առևտրի համար ու արհեստից մանուֆակտուրային անցնելու համար, վորն իր հերթին հանդիսացավ ժամանակակից արդյունաբերության յերակետը»²:

Կուլտուրական նոր շարժումը ձգտում է մարդուն ազատել այն ֆանտաստիկական աշխարհից, վոր ստեղծել եր կաթոլիկական յեկեղեցին ու կրոնը, և նրան մոտեցրել ունի աշխարհին: Վճռականապես բացասվում է հավատի բացարձակ հեգեմոնիան և առաջ է քաշվում բնության ու հասարակական կյանքի ուսումնասիրության ազատության իրավունքը: Կրոնական վերացական դատողություններին ու յեկեղեցական սխոլաստիկային հակադրվում են գիտությունները, վորոնք հիմնված են իրական փաստերի ուսումնասիրության վրա:

Յեթե միջնադարյան սխոլաստիկները հասարակական կամ բնության այս կամ այն յերեվոլյութի բացատրությունը վորոշում էին աստվածաբանական գրքերում, ապա Վերածնության դարաշրջանի գիտնականը դիմում է կենդանի փորձին, դիտում է, ուսումնասիրում, չափում: Բնական գիտությունների զարգացումը արմատապես փոխում է մարդկանց պատկերացումները բնության և հասարակական կյանքի մասին, նրանք դառնում են բնության ուժերը մարդուն յենթարկելու հզորագույն միջոցներ:

Կուլտուրական նոր շարժումը ջախջախիչ քննադատության յենթարկեց ասկետական ուսմունքը աշխարհիկ կյանքի հանցա-

վոր լինելու մասին: Նա հանդես յեկավ մարդու բնական ինքնորոշման պաշտպանի դերում, առաջադրեց մարդկային բոլոր ունի պահանջների, ցանկությունների լիակատար բավարարման սկզբունքը: Վերածնության դարաշրջանի գրողներն ու նկարիչներն իրենց ստեղծագործություններում ու սքանչելի նկարներում փառաբանում են մարդու յերկրային յերջանկությունը, նրա հզորությունն ու ստեղծագործական կարողությունների ուժը:

Միջնադարյան տեսիլներն ու ուրվականները դուրս նետվեցին գրականության բնագավառից: Գրականության առանցքը դարձավ ունի մարդը, հասարակությունը, բնությունը:

«Բյուզանդիայի կործանման ժամանակ փրկված ձեռագրերում, Հռոմի ավերակների տակից պեղած հին արձաններում ապահար Արևմուտքի առջև կանգնեց մի նոր աշխարհ—հին Հունաստանը: Նրա (կլասիկ... պլաստիկ) պայծառ պատկերի առաջ չքացան միջնադարի ուրվականները. Իտալիայում չլսված ծաղկման հասավ արվեստը, վորը կարծես ցոլացումն եր կլասիկ հնության և վորը հետագայում այլևս յերբեք չհասավ այդ բարձրության: Իտալիայում, Ֆրանսիայում, Գերմանիայում առաջացավ նոր, առաջին ժամանակակից գրականությունը: Անգլիան և Իսպանիան ախուհետև շուտով ապրեցին իրենց գրականության կլասիկ դարաշրջանը»³:

Իսպանական գրականության այդ կլասիկ դարաշրջանի ամենախոշոր դեմքը Սերվանտեսն եր:

Միգուել դե Սերվանտես Սաավեդրան ծնվել է 1547 թվին Ալկալա դե Ենարես փոքրիկ քաղաքում (Մադրիդի մոտ): Նա աղքատացած հիդալգոյի վորդի յեր, հայրը պարապում եր բժշկությամբ: Նախնական կրթությունը ստացել է հայրենի քաղաքում, ապա ուսանել է Սալամանկայի համալսարանում, վորտեղ զբաղվել է փիլիսոփայության և իրավաբանական գիտությունների ուսումնասիրությամբ: Գեռ շատ վաղ հասակից Սերվանտեսը յերազում եր բանաստեղծ, դրամատուրգ և առհասարակ գրող դառնալու մասին: Սերվանտեսի այս ցանկությունները խրախուսվում էին նրա ուսուցիչ, հուժանիստ Սուլան Լոպես դե Գոյոսի կողմից: Բայց տնտեսական ծանր վիճակն ու վշտական կարիքը Սերվանտեսին ստիպում են մտածել աշխատանքի մասին: Նրան չհաջողվեց Իսպանիայում համապատասխան աշխատանք

1. Մաքքս և Ենգելսը արվեստի մասին, էջ 123: Պետհրատ 1934 թ.
2. Նույն տեղ, էջ 123:

3. Մաքքս և Ենգելսը արվեստի մասին, Պետհրատ 1934 թ., էջ 123

գտնել: 1569 թվին նրան հաջողվում է հասարակ ծառայի պաշտոնով աշխատանքի մտնել կարդինալ Ակվավիվի մոտ և նրա հետ մեկնել Իտալիա, Հռոմ:

Իտալիայում ապրելը Սերվանտեսի համար այն նշանակություն ունեցավ, վոր նա ուսումնասիրեց վոչ միայն իտալերեն լեզուն, այլև ծանոթացավ իտալական Վերածնություն դարաշրջանի կուլտուրայի և գրականության հետ և հետո իտալացիների միջոցով ծանոթացավ նաև Անտիկ Աշխարհի կուլտուրային և գրականությանը:

Բայց Սերվանտեսի աշխատանքի ստորացուցիչ բնույթը չէր կարող դժգոհություն չառաջացնել նրա մեջ: Այդ ժամանակ իսպանական թագավոր Ֆիլիպո 2-րդը և Վենետիկյան հանրապետությունը կռիվ սկսեցին թուրքերի դեմ: Սերվանտեսը, թողնելով Ակվավիվի արքունիքը, անցնում է բանակ վորպես հասարակ շարքային զինվոր: Ամբողջ չորս տարի Սերվանտեսը գտնվում է ուղղակի արշավանքների ու պատերազմների մեջ: Նա վորպես զինվոր աչքի յե ընկնում իր խիզախությունը ու համարձակությունը և կարճ ժամանակամիջոցում վայելում է գնդում իր ընկերների սերը և հարգանքը:

Լեպանտոյի ծովային ճակատամարտում (1571 թ.) Սերվանտեսը ծանր վիրավորվում է կրծքից և դրկվում է ձախ ձեռքը գործածելու հնարավորությունից: Առողջանալուց հետո նա մասնակցում է Նավարինի և Թունիսի ճակատամարտերին և միայն 1575 թվին, պատերազմական գործողությունները խաղաղվելուց հետո, վորոշում է վերադառնալ հայրենիք:

Բացի ջախջախված ձախ ձեռքից և գլխավոր հրամանատարի հանձնարարական նամակից, Սերվանտեսը վոչինչ չի տանում հայրենիք:

Նեպոլից տուն վերադառնալու ճանապարհին Սերվանտեսն ընկնում է մեծ փորձությունների մեջ: Այն նավը, վորով նա հայրենիք էր գնում, գերի յե վերցվում ծովահենների կողմից և տարվում է Ալժիր: Ամբողջ հինգ տարի նա ֆնում է գերություն մեջ, յեթարկվելով ամենածանր փորձությունների: Մի քանի անգամ փորձում է փախչել, բայց բոլորը վերջանում են անհաջողություններով: Միայն 1580 թվին նրան հաջողվում է վճարել վերկազինը և ազատվել գերությունից:

Հայրենիքը Սերվանտեսին շատ վատ է ընդունում: Իշխա-

նությունները միանգամայն անտարբեր վերաբերվում են ցույց տալիս Սերվանտեսի նկատմամբ: Մայրը և քույրը իրենց ամբողջ ունեցվածքը վաճառել էին Սերվանտեսին գերությունից ազատելու համար և այժմ գտնվում էին տնտեսական ամենածանր պայմաններում: Հարկավոր էր նրանց ոգնել, հարկավոր էր սեփական ֆիզիկական գոյությունը պահպանել:

Սերվանտեսը հերոսաբար պայքարում է կարիքի և թշվառության դեմ, փորձելով իր ուժերը զրամատուրդիայի բնագավառում: Բայց նրա զրամանքը առաջին բեմադրությունից հետո հանվում են ռեպերտուարից: Նրա գրած բանաստեղծությունները անցնում են աննկատելի, առաջին հովվական վեպը, «Գալաթեան» հաջողություն չի ունենում:

Սերվանտեսին սպառնում է լիակատար թշվառությունը: 1587 թվին նա հեռանում է Մադրիդից և Սեվիլիայում ստանձնում է հարկահավաքի պաշտոնը: Նա լինում է իսպանական գյուղերում, ծանոթանում է գյուղացիության կյանքին ու կենցաղին: Բայց Սերվանտեսի հետ պատահում է նոր դժբախտություն: Նա բավականին մեծ գումար է հանձնում բանկիրներից մեկին պետական գանձարկղը մուծելու համար, բայց բանկիրը զրամի հետ միասին անհայտանում է: Սերվանտեսը կանչվում է դատական պատասխանատվության և բանտարկվում է: Ճիշտ է, Սերվանտեսի ընկերները անմիջապես ոգնում են նրան և ազատում բանտից, բայց նա 1598 և 1602 թ. թ. նորից բանտ է նստում: Միայն 1604 թվին նրան հաջողվում է բոլոր հաշիվները մաքրել պետական գանձարկղի հետ և ազատ շնչել:

Բայց, չնայած այս բոլորին, Սերվանտեսը չի հրաժարվում ստեղծագործական աշխատանքներով զբաղվելուց:

Հալածանքի և ստորացման այս տարիներին է, վոր նա գրում է իր նշանավոր «Դոն Կիխոտը», վորի առաջին մասը լույս տեսավ 1605 թվին և ունեցավ չտեսնված հաջողություն: Բայց այս հաջողությունը մեծահանձար հեղինակին նյութական վոչ մի ոգնություն չտվեց: Նա վարում է նույն կիսաքաղց կյանքը Վալադոլիդում և Մադրիդում:

Նրա ուժերը թուլանում են, նա հյուծվում է, բայց նույն կրքով իրեն նվիրում է գրական ստեղծագործական աշխատանքներին:

Սերվանտեսն իր կյանքի վերջին շրջանում նույնպես չկարողացավ հաղթել իր ամենավոխերիմ և ամենադաժան հակառակորդներից մեկին—կարիքին: Յեվ նա մահացավ ծանր զրկանքի ու կարիքի մեջ 1616 թվի ապրիլի 23-ին, իր կտոշ փոքրիկ տնակում:

Սերվանտեսի թողած գրական ժառանգությունը չնայած մեծ չէ իր քանակով, բայց շատ բազմազան է:

Յեթե հաշվի չառնենք նրա բանաստեղծությունները և այն յերեսուն կոմեդիան ու ինտերմեդիան, վոր մեզ չեն հասել, ապա նրա ստեղծագործությունների ցանկը հետեվյալն է. «Գալատեա» առաջին մաս (1585 թ.), «Դոն Կիխոտ» առաջին մաս (1605 թ.), «Սրատական նովելաներ» (1613), «Ճանապարհորդություն դեպի Պառնաս» (1614), «Դոն Կիխոտ» յերկրորդ մաս (1615 թ.), դրամաների ժողովածու (ութ կոմեդիա և ինտերմեդիա, 1615 թ.): Սերվանտեսի մահից հետո լույս տեսավ Պերսիլեսի և Միխամունդի փորձությունները՝ վեպը (1617 թ.):

Բացի այդ, Սերվանտեսի մի շարք գրավոր հայտարարությունների համաձայն նա գրել և պատրաստել է տպագրության «Գալատեայի» յերկրորդ մասը, «Մի շաբաթ պարտեզում» վերնագրով ժողովածուն, «Սչքակապություն» կոմեդիան և մի ստեղծագործություն «Փառաբանված Բերնարդոն» անունով:

Սերվանտեսն ընթերցող լայն հասարակության հայտնի յե վորպես միայն «Դոն Կիխոտի» հեղինակ: Սրա պատճառն այն է, վոր «Դոն Կիխոտը» վոչ միայն Սերվանտեսի լավագույն ստեղծագործությունն է, ինչպես ասում են, նրա գլուխ գործոցը, այլ և «Դոն Կիխոտը» համաշխարհային գրականության ամենց շատ կարգացվող հոյակապ հուշարձաններից մեկն է: Ճիշտ է, իհարկե, վոր Սերվանտեսի հանձարը իր ամբողջ թափով արտահայտվել է այս վեպում, բայց Սերվանտեսը վոչ պակաս գեր է խաղացել նաև իսպանական թատրոնի և յեվրոպական ռեալիստական նովելայի պատմության մեջ: Գյոթեն նույնիսկ գտնում էր, վոր Սերվանտեսի նովելաները բարձր են «Դոն Կիխոտից»: Այս իհարկե չափազանցություն է, բայց Գյոթեն յերևի այս չափազանցության միջոցով ցանկացել է ընդգծել, վոր Սերվանտեսը բացի «Դոն Կիխոտից» ստեղծել է նաև այլ գործեր, վորոնց արժանիքները շատ բարձր են:

Յեվ իսկապես Վերածնունդի դարաշրջանի իսպանական դրամատուրգիայի և թատրոնի առաջացումը և ձևավորումը սեր-

տորեն կապված է նաև Սերվանտեսի անվան հետ: Ժամանակակիցները չկարողացան գնահատել Սերվանտեսի դրամաներն ու ինտերմեդիաները, բայց, այնուամենայնիվ, Սերվանտեսի կատարած աշխատանքներն այս բնագավառում իզուր չանցան:

Նոր հումանիստական թատրոն և դրամատուրգիա ստեղծելու համար, նախ անհրաժեշտ էր ուժեղ հակահարված տալ միջնադարյան կրոնական թատրոնին և հոգեվոր դրամաներին:

Սերվանտեսն առաջիններից մեկն էր, վոր դուրս գալով հին թատրոնի և դրամատուրգիայի դեմ, առաջադրում է ռեալիստիկան թատրոնի և դրամատուրգիայի պահանջը:

Առաջադրելով ռեալիստական դրամատուրգիայի հարցը, Սերվանտեսը ջախջախիչ քննադատության է յենթարկում միջնադարյան թատրոնն ու նրա ռեպերտուարը: «Իսկ յեթե վերցնենք հոգեվոր դրամաները, նրանց մեջ վորքան չեղած հրաշքներ և կեղծ ըմբռնված իրադարձություններ կան... և այս բոլորն արվում է ի վնաս ճշմարտության, հակառակ պատմության»:

Սերվանտեսն իր դրամաներում և ինտերմեդիաներում աշխատում էր հավատարիմ մնալ ռեալիզմի սկզբունքներին: Նա իր դրամաների թեման վերցնում է վոչ թե սրբերի և հրեշտակների կյանքից և իր ստեղծագործությունը կառուցում է վոչ թե կրոնական այս կամ այն դոգմայի վրա: Նա իր դրամաների թեման վերցնում է Իսպանիայի ներկա և անցյալ կյանքից, աշխատում է իր դրամաները դարձնել ռեալ կյանքի հայելի, տալ իրադարձությունների և բարքերի ճիշտ նկարագրությունը, հավատարիմ մնալ պատմական ճշմարտությանը:

Նրան նախ հետաքրքրում է իսպանական ժողովրդի հերոսական անցյալը, նրա մղած պայքարը ոտար կեղեքիչների և հարստահարիչների դեմ: Նա իր «Նալմասի գրավումը» վողբերգության մեջ փառաբանում է իսպանական ժողովրդի հերոսական պայքարը հոռոմայիցիների դեմ: Հոռոմեական բանակը 14 տարի պաշարելով Նումանս քաղաքը, չի կարողանում փշրել նրա բնակիչների դիմադրությունը և գրավել քաղաքը: Սպառնելով դիմադրության բոլոր հնարավոր միջոցները, Նումանսի բնակիչները մահը գերադասում են ստրկությունից: Նրանք մասսայաբար ինքնասպանություն են գործում: Հոռոմեական բանակը վոչ մի կենդանի մարդ չի գտնում ավերված քաղաքում: Սերվանտեսի այս վողբերգությունը հուզել և վոգեշնչել է իսպանական ժողովրդին նրա պայքարի բոլոր շրջաններում:

Յերբ Նապոլեոնի բանակը ներխուժեց Իսպանիա, շրջապատված Սարագոսսայում բեմադրվում էր այդ վողբերգութունը և վողբչնչում էր իսպանացիներին: Սերվանտեսի վողբերգութունը մի քանի տարի անընդհատ վողբչնչում էր Մադրիդի հերոսական պաշտպաններին:

Փառաբանելով Իսպանական ժողովրդի հերոսական անցյալն ու անկախության և ազատության համար կյանքը տալու պատրաստակամությունը, Սերվանտեսը ըմբոստանում է իր ժամանակվա ամենառեակցիոն ուժի՝ հոգեվորականության դեմ: Նա մերկացնում է «սուրբ հայրերի» այլասեռված կյանքը, սեռական սանձարձակութուններն ու շառլատանությունը («Սալամանկայի քարայրը»): Սերվանտեսն ըմբոստանում է ֆեոդալական ընտանիքի բռնապետական տրադիցիաների դեմ, հանդես է գալիս կնոջ ազատության պաշտպանի դերում («Մանդոտ ծերունին»): Սերվանտեսը քննադատում է վոսկու թագավորութունը և մերկացնում է նրա ճակատագրական դերը Իսպանիայի համար:

Կարելի չէ համարձակորեն պնդել, վոր Սերվանտեսը շատ կողմերով հեշտացրեց այն պայքարը, վոր մղում էր Լոպե դե Վեգան ու նրա դպրոցը նոր ռեալիստական թատրոն և դրամատուրգիա ստեղծելու բնագավառում:

Բայց դրամատուրգիայի բնագավառում առաջնութունն անպայման պատկանում էր Լոպե դե Վեգային, Տիրսո դե Մոլինային և Կալդերոնին: Սերվանտեսի գրական ժառանգության մեջ ամենաարժեքավորը նրա նովելաներն են և «Դոն Կիխոտը»:

II.

Ռեալիստական նովելայի հայրենիքը սովորաբար համարվում է Իտալիան, իսկ նրա հիմնադիրը՝ Բոկկաչչոն: Այս անպայման ճիշտ է: Բայց, այնուամենայնիվ, սրա հետ միասին չի կարելի բացասել այն վճռական դերը, վոր խաղաց Իսպանիան այս ժանրի առաջացման և ձևավորման պատմության մեջ և այն աշխատանքը, վոր կատարեց այս բնագավառում Սերվանտեսը: «Նրատական Նովելաների» ներածության մեջ Սերվանտեսը նշում է, վոր իրենից առաջ Իսպանիայում գոյութուն չի ունեցել ինքնուրույն իսպանական նովելա, վոր նրանք բոլորն էլ կամ թարգմանութուններ են յեղել և կամ ընդորինակութուններ:

«Յես առաջինն եմ, —ասում է Սերվանտեսը,—վոր գրեցի նո-

վելլաներ կատարական լեզվով, վորովհետև մեզ մոտ հրատարակվող բազմաթիվ նովելաները թարգմանված են ոտար լեզուներից—իմ նովելաները իմ լիակատար սեփականութունն են: Գրելով այդ նովելաները, յես վոչ վոքի չեմ ընդորինակել և վոչ վոքից վոչինչ չեմ գողացել: «Նրանք ծնվել են իմ հոգում, լույս աշխարհ են յեկել իմ գրչի միջոցով և այժմ նրանք պետք է աճեն ու աճեն տաղաքական մեքենայի գրկում»¹:

Այս, իհարկե, չի նշանակում, թե Սերվանտեսը բացասում է այն հսկայական կուլտուրական ժառանգութունը, վոր նա յուրացրել ու վերամշակել է իր նովելաները գրելու ժամանակ: Նրա նովելաները հանդիսանում են այն բոլոր դրական նվաճումների սինթեզը, վոր ստեղծվել էր այդ ժանրի առաջացման և զարգացման վողջ պատմության ընթացքում թե Իտալիայում, և թե Իսպանիայում:

Մասնավորապես Իսպանիայում Սերվանտեսից առաջ արդեն ձևավորվել էր գրական մի ժանր, վորը հանդիսանում է վոչ միայն ռեալիստական նովելայի, այլև ռեալիստական վեպի յեղակետը: Այդ ժանրը հայտնի չէ պիկարոյական նովելանում:

Պիկարոն այդ դարաշրջանի Իսպանիայի ամենատիպիկական դեմքերից մեկն էր, յեթե վոչ կենտրոնական դեմքը: Վոսկու և արծաթի հսկայական պաշարների կուտակումը իսպանական իշխող դասակարգերի ձեռքին վոչ միայն չբարելավեց ժողովրդական լայն մասսաների տնտեսական վիճակը, այլև ծանր ազդեցութուն գործեց նրանց տնտեսական կյանքի վրա: Ընկնելով կապիտալիստական նախակղբնական կուտակման «սրի և հրի» պրակտիկայի վոլորապտույտի մեջ, գրկվելով ֆիզիկական գոյութունը պահպանելու բոլոր հնարավոր միջոցներից, միլիոնավոր մարդիկ կանգնեցին ծայրահեղ չքավորության առաջ: Հասարակության չնչին փոքրամասնության ձեռքին կուտակված հսկայական հարստության հետ միասին աճում է թշվառությունն ու մուրացկանությունը: Պատմաբանները այդ դարաշրջանում հաշվում են հարյուր հիսուն հազարից ավելի մուրացիկներ:

Չքավորության և աղքատության գիրկը նետված մարդիկ պետք է պայքարեյին իրենց ֆիզիկական եյութունը պահպա-

1. Сервантес «Назидательные новеллы», изд. «Academia» 1935 г. ч. 1, стр. 6.

նելու համար, մի կտոր հացի համար, «արեվի տակ մի անկյուն գտնելու» համար:

Յեւ բոլորովին զարմանալի չե, վոր այդ պայքարի զենքերից մեկը դարձավ գողութունը, ճարպիկութունը, խորամանկութունն ու խարդախութունը: Ահա այս կարգի մարդկանց Իսպանիայում անվանում եյին պիկարո, վոր նշանակում է ճարպիկ, խաբեբա, ինտրիգան, խորամանկ: Պիկարոյական նովելը լայն հերոսը հենց այդ պիկարոն է, վորի անունով ել կոչվում է այդ ժանրը:

Պիկարոյական նովելայի ամենակրթիկ գործերից մեկը համարվում է «Լաուարիլլայի կյանքը» («La vida de Lazarillo de Tormes» 1554 թ.):

Այստեղ պատկերացված է Լասարիլլոյի կյանքը, վորը վաղ հասակից կորցնելով հորը, ֆիզիկական գոյությունը պահպանելու նպատակով ծառայութեան է մտնում մի կույր մուրացիկի մոտ վորպես առաջնորդ և այնուհետև ծառայում է այլ բազմաթիվ տերերի մոտ: Այս հանգամանքը (բազմաթիվ տերերի մոտ ծառայելը) հեղինակին հնարավորութուն է տալիս ամենավառ գույներով նկարագրել XVI դարի իսպանական հասարակական կյանքը իր բոլոր տիպական կողմերով:

Ցարուլայի գլխավոր առաջնորդ ու ժող Լասարիլլոյի պայքարն է մի կտոր հացի և ֆիզիկական գոյությունը պահպանելու համար: Սրա հետ միասին նովելայում տրվում է ֆեոդալական Իսպանիայի բոլոր խոցերի և այլանդակութունների մերկացումը, ջախջախիչ քննադատութեան է յենթարկվում հողեվորականութունը, ծաղրվում է կործանվող ասպետութունը: Բայց, այնուամենայնիվ, նովելայի հիմնական թեման նոր ձեւավորվող բուրժուական հասարակութեան նկարագրութունն է, նրա կոպիտ նյութական պրակտիկայով և եգոիստական շահերի բաղխումով: Նյութական արժեքների նկարագրութունը մարդուն հավասարազոր արժեք և նշանակութուն են ստանում: Յուրյ է տրված, վոր մարդը մինչև կոկորդը խրված է այդ նյութական, առարկայական աշխարհի մեջ և վոր մարդուն գնահատելու չափանիշը դարձել են այդ առարկաները:

Նովելայի շարունակութեան մեջ, վորը պատկանում է այլ հեղինակի, Լասարիլլոն այսպիսի դատողութուններ է անում վրակու մասին. «Ո՛վ վրակի, իզուր չե, վոր մարդկութեան մեծ մասը քեզ համարում է աստված: Դու ամեն մի բարիքի աղ-

բյուր և բոլոր թշվառությունների պատճառ: Դու բոլոր արվեստների ստեղծող և կատարելագործող: Դու պատճառով մարդիկ գետություն են ձեռք բերում մտքեր են պաշտպանում, խորտակվում են քաղաքների ամրոցները և նրանց փրատակների վրա կործանվում և բարձրանում են թագավորները: Դու պաշտպանում ես առաքինութունը և միաժամանակ կործանում ես այն: Դու պաշտպանում ես աղջկա վողջախոսությունը և միաժամանակ կործանում ես այն: Չկա վոչ մի գեովարություն, վոր շփոթեցնի քեզ. չկա վոչ մի տեղ վոր վտար չդնես»:

Իսպանական կյանքի այս կողմերը ցայտուն կերպով մերկացված են մի այլ պիկարոյական նովելայում՝ «Դուսաման դե Ալֆարչեյի կյանքը» (1599), վորը պատկանում է Մատեո Ալեմանի գրչին:

Ահա Դուսամանի դատողութունները չքավորութեան մասին. «Չքավորը շրջանառությունից դուրս նետված դրամ է, փողոցի ցեխ, հարստի բեռնակիր... յեթե նա խոսում է, նրան չեն լսում, բոլորը խուսափում են նրան հանդիպելուց, յեթե նա խորհուրդ է տալիս, դատապարտում են, յեթե նա հրաշքներ է գործում, մեղադրում են կախարգութեան մեջ, յեթե նա առաքինի յե, պնդում են, թե նա խաբեբա յե...»:

Բոլորովին այլ է հարուստը. «Նրա ամբարները լիքն են հացով, կճուճները՝ յուղով, սնդուկները՝ վոսկով... բոլորը նրան լավ են ընդունում, նրա հիմարությունները համարում են իմաստություն, խորամանկությունը՝ շրջանայեցողություն, ժլատությունը՝ չափավորություն, բթամտությունը՝ սրամտություն, շողակրատությունը՝ հասարակությունն զբաղեցնելու ընդունակություն: Նրա բոլոր մեղքերը և սխալները ներվում են: Նրանից բոլորը վախենում են և վոչ վոք չի համարձակվում նրա ճանապարհին կանգնել: Իր բոլոր գործերի մեջ, ինչպես դատավորը, այնպես ել քննողն ու վկան ինքն է: Նա ստիպում է կեղծիքն ընդունել ճշմարտութեան տեղ: Որենքը, հասարակական կարծիքը, բոլորը նրա կողմն են, վորովհետև դրամը տաքացնում է աշխուժացնում է բոլորի արյունը...»:

Դուսամանը շատ լավ է հասկանում նաև վրակու դերն ու եյությունը. «վրակին ամեն ինչից բարձր է, բարձր է ճաշակից, տեսողությունից, շոշափելիքից, լսողությունից, հոտոտելիքից, բարձր է բոլոր զգացմունքներից: Բոլորի մեջ ամենակարեվորը

նրա դեղին փայլն ե, նրա գեղեցկութեան և կատարելութեան զարգացումը: Ծախսելու համար վոսկի ունենալ՝ այդ չի նշանակում հաճույք ստանալ նրանից: Վոսկուց հաճույք կարելի չե ստանալ այն դեպքում, յերբ չափից շատ ունես և յերբ բոլոր զգացմունքներդ հրապուրված են նրանով: Տեր աստված, ինչպես ե սիրտը սեղմվում, յերբ գրպանում մի կոպեկ չկա... Ինչպիսի հետևանքներ ե ունենում դրամ չունենալը... Ինչպես ե սկսում ատել քո շրջապատը, նույնիսկ ամենասիրելի առարկաները, յերբ այդ բոլորը չես կարող գնահատել և ձեռք բերել»:

Պիկարոյական նովելլան ցույց ե տալիս, վոր մարդկային բոլոր արժեքները դարձել են առ ու ծախի առարկա, վոր գընվում և վաճառվում ե և՛ աղնվությունը և՛ անկեղծությունը և՛ առաքինությունը և՛ որենքը և՛ ճշմարտությունը և՛ խելքն ու սրամտությունը: Մարդկային լավագույն զգացմունքների հետ միասին վաճառքի յեն հանվում սերն ու մարմինը: Այլ խոսքով՝ պիկարոյական նովելլան ցույց ե տալիս ֆեոդալական կապանքներից ազատագրված մարդու ուսույժված և վիճակը նոր ձեւավորվող բուրժուական հասարակութեան պայմաններում:

Ճիշտ ե, պիկարոյական նովելլան չի զբաղվում հումանիստական իդեալների և բուրժուական պրակտիկայի աններդաշնակութեան և անհամապատասխանութեան հարցերով: Բայց այն, ինչ վոր պատկերացված ե այստեղ, ցուցադրում ե մեծ հումանիստների բոլոր իդեալների վողբերգական կատաստրոֆան: Հումանիստների պայքարը բազմակողմանի և ներդաշնակ մարդու համար, մարդու բոլոր ստեղծագործական կարողութեանների լիակատար և ազատ զարգացման համար, այդ դարաշրջանում հնարավոր եր ֆեոդալական Յեվրոպայի բուրժուական զարգացման հետեւանքով: Բայց այդ բուրժուական զարգացման վողջ առանձնահատկութեանն այն եր, վոր նա հիմք ստեղծելով հումանիստական շարժման համար, միաժամանակ մահվան դատապարտեց այդ շարժման հիմնական լողունները ուսույժված իրագործման բոլոր հնարավորութեանները:

Սերվանտեսի ինչպես «Նրատական նովելլաների», այնպես ել «Դոն Կիխոտի» յերակետը յեղել են պիկարոյական նովելլայի վերոհիշյալ տրագիկոսները: Մերկացնելով անհատի լիակատար ազատագրմանը թշնամական բուրժուական պրակտիկան, Սեր-

վանտեսը միաժամանակ ցուցադրում ե հումանիստական իդեալների և այդ պրակտիկայի բոլոր հնարավոր տարածայնութեանները և ազդակող հակասութեանները:

«Նրատական նովելլաների» կարեւորագույն թեմաներից մեկը սիրո, սեռերի փոխհարաբերութեան և ընտանիքի հարցն ե: Ինչպես վերածնութեան դարաշրջանի բոլոր հումանիստ գրողները, այնպես ել Սերվանտեսը սերը հոչակում ե վորպես բնական զգացմունք, մարդու բնական եյութեան հզորագույն արտահայտութեաններից մեկը: Սեռերի փոխհարաբերութեան և ամուսնութեան բնագավառում քննադատելով նյութական հաշիվների պրակտիկան և դասային հավասար վիճակների գործող տրագիկոսները, Սերվանտեսը գտնում ե, վոր ընտանիքը պետք ե խարսխվի միայն փոխադարձ սիրո և հարգանքի վրա:

Այստեղից հասկանալի չե, թե ինչու Սերվանտեսը դուրս ե գալիս այն ամուսնութեան դեմ, վորը տեղի չե ունեցել դրամի միջոցով («Նանդոտ Եստրամադուրցին»): Նա քննադատում ե սիրո և կնոջ մարմնի վաճառքի՝ այդ եպոխտում արդեն սկիզբ առած պրակտիկան («Նովելլա շների զրույցի մասին»), այդ բոլորը համարելով միանգամայն այլանդակ և մարդու բնական ինքնորոշմանը հակասող յերեւոյթներ: Հետեւելով պիկարոյական նովելլային, Սերվանտեսը նկարագրում ե «նաղդ փողի» թագավորութեանը, վորտեղ մարդկային բոլոր արժեքները դարձել են առ ու ծախի առարկա («Ռիկոնտե և Կորտապիլիո», «Նովելլա շների զրույցի մասին») և վորտեղ փողը դարձել ե բոլոր մարդկային արժեքների չափանիշը:

Սերվանտեսի նովելլաների ամենաեյակական առանձնահատկութեաններից մեկն ել հումանիստական իդեալների և գոյութեան ունեցող բուրժուական կարգերի տարածայնութեանների ցուցադրութեանն ե: Այստեղից ել բղխում ե այն յերկվութեանը, վոր առհասարակ հատկանշական ե նրա բոլոր նովելլաներին. նրա բոլոր նովելլաներն ունեն յերկու պլան, յերկու ֆարուլա ու սյուժետ: Այդ յերկվութեամբ տառապում են նույնիսկ նրա հերոսները: Նրանք միաժամանակ ապրում են յերկու կյանքով, յերկու աշխարհում— իդեալական-հումանիստական և սեւալ կյանքում, վորը շարժվում ու զեկավարվում ե բոլորովին այլ որենքներով:

Սերվանտեսի նովելլաների այս առանձնահատկութեանը ծանո-

Թանալու համար վերցնենք նրա լավագույն նովելլաներից մեկը— «Բաբեժնուկը ավանդաբանին»:

Այստեղ պատկերացված է, թե ինչպես յերկու յերիտասարդ կաբալյերո՝ դոն Դիեգո դե Կարրիատոն և դոն Թոմաս դե Ավենդանին, թողնելով իրենց ծնողներին և ընտանիքը, հագուստները փոխելով, իրենց նվիրում են պիկարոյական արկածախնդիր կյանքին: Բաղաքից քաղաք թափառելու ժամանակ նրանք մի պանդոկում հանդիպում են «բարեժնուկը ավանդաբանուն»— Կոստանսային:

Կոստանսայի չնաշխարհիկ գեղեցկութունը և առաքինութունը կախարդում են յերիտասարդներից մեկին՝ Թոմասին: Կոստանսային ավելի մոտիկից ճանաչելու և նրա սերը նվաճելու նպատակով՝ Թոմասը վորոշում է ծառայության մտնել պանդոկում: Թոմասը պանդոկատիրոջ մոտ ընդունվում և բատրակի պաշտոնով իսկ Դիեգոն՝ ջրկիրի:

Յերբ Դիեգոն ծաղրում է ընկերոջ սերը, նկատի ունենալով Կոստանսայի ցածր ծագումը և ավանդաբանի «ստոր» պաշտոնը, Թոմասը պատասխանում է. «Նա ծառայում է պանդոկում, յես այդ չեմ թագցնում, բայց ասա ինձ, ի՞նչ կարող եմ յես անել, յերբ զգում եմ, թե ինչպես ճակատագրի զաղտնի ուժը գրավում է, իսկ գիտակցաբար կատարած ընտրությունը նույնիսկ ստիպում է նրան աստվածացնել: Յես ի վիճակի չեմ բացատրել, թե վճիռ չափով սերը բարձրացնում և մեծացնում է նրա, ինչպես դու յես անվանում, արհամարհելի ավանդաբանուկում: Յերբ յես մի ակնթարթ նայում եմ նրա, վորքան ել տարորինակ թվա, ստորացուցիչ կոչման վրա, հենց նույն րոպեյին այդ միտքը անհետանում է նրա գեղեցկության և համեստության առաջ: Անմիջապես յերեւում է, վոր այդ կոպիտ կեղևի տակ թագնված է իր արժեքով շատ մեծ բան:

Մի խոսքով, ինչ ել վոր լինի, յես նրան ուժգին սիրում եմ, բայց վոչ այն միջակ, սովորական սիրով, վորով առաջ սիրում եյի ուրիշներին. այժմ իմ սերն այնքան անդիմադրելի յե, վոր չգիտի այլ ցանկություն, բացի նրան ծառայելուց և այն վիճակին համնելուց, վոր Կոստանսան նույնպես ինձ սիրի և պատասխանի այն մաքուր սիրով, ինչպիսին իմ սերն է»:

Թոմասը Կոստանսայի սերը շահելու համար դիմում է բոլոր միջոցներին, նա նույնիսկ հայտնում է նրան իր բարձր ծագ-

ման մասին և այն մասին, վոր ինքը նրա համար է հագուստները փոխել և բատրակ դարձել, բայց Կոստանսան նրան դրական պատասխան չի տալիս:

Այս՝ նովելլայի իրեալական-հումանիտական պլանն է: Հարուստ աղնվականի վորդին սիրում է մի հասարակ ավանդաբանուկը. արհամարհելով դասային տարբերության բոլոր արադիցիաները, նա ցանկանում է ամուսնանալ նրա հետ: Բայց վերջում պարզվում է, վոր Կոստանսան վոչ թե հասարակ ծագում ունեցող աղջիկ է, այլ ունի բարձր ծագում: Նա Թոմասի ընկերոջ հոր և մի աղնվուհու գաղտնի կապերի ծնունդ է: Կոստանսայի մայրը «խայտառակությունը» ծածկելու համար նրան հանձնել է ծննդյան ուրից պանդոկատիրին, վորի մոտ մեծացել է Կոստանսան, չիմանալով իր ծագման մասին: Այսպիսով Թոմասը և Կոստանսան ամուսնանում են վորպես միևնույն դասի ներկայացուցիչներ:

Այս նույն սկզբունքով գրված է նաև «Գնչուհի» նովելլան: Հարուստ աղնվականի վորդի Դոն Սուանը սիրում է գնչուհի Պրեստոսային: Նրա հետ ամուսնանալու նպատակով, դարձյալ թողնելով ամեն ինչ, դառնում է գնչու: Նրանց ամուսնությունը տեղի է ունենում միայն այն ժամանակ, յերբ անսպասելիորեն պարզվում է, վոր Պրեստոսան նույնպես բարձր ծագում ունի: Նրան փոքր հասակից գողացել է ծեր գնչուհին և դատարարակել է իր մոտ, բոլորին հավատացնելով, թե իր թոռն է: Դժվար չի նկատել, վոր այստեղ նույնպես մենք գործ ունենք յերկու պլանի հետ: Բարձր ծագում ունեցող աղնվականի և հասարակ գնչուհու փոխադարձ սիրո պատմությունը—այս մի պլանն է: Բայց մյուս կողմից նրանց ամուսնությունը դառնում է հնարավոր, յերբ պարզվում է, վոր նրանք յերկուսն ել հավասար դիրքի և հավասար աստիճանի մարդկանց զավակներ են:

Թվում է, թե յերկու դեպքում ել Սերվանտեսը վորպես հումանիստ պետք է ընտրեր այլ լուծում և այլ վերջավորություն: Առնվազն Կոստանսան միչև վերջը պետք է մնար ավանդաբանի, իսկ Պրեստոսան (նրա իսկական անունը նույնպես Կոստանս է)—գնչուհի. այս դեպքում մենք գործ կունենայինք կատարյալ հումանիտական լուծման հետ:

Բայց ինդիքն այն է, վոր այս դեպքում այդ կլիներ վոչ թե ուսուցիչական, այլ ցանկալի լուծում: Վոր Սերվանտեսը

559

իդեալական-հումանիստական պլանի կողմնակից ե, այդ բանում դժվար չէ համոզվել:

Թոմասի ընկերը իր հորը պատմում է, վոր Թոմասը այն-քան ուժեղ է սիրում Կոստանսային, վոր յեթե նույնիսկ չպարզվեր, վոր նա Դոն Դիեգոյի աղջիկն է, միևնույն է, նա կամուսնանար Կոստանսայի հետ, նկատի չառնելով, վոր նա հասարակ ամանլվացուհի յե՞: Նույն բանը կարելի յե ասել նաև Դոն Խուանի մասին: Բայց Սերվանտեսը նկատում է, վոր հումանիզմը ռեալ իրականության զարգացման հիմնական որենքը չէ, վոր իրականությունը շարժվում է իր սեփական որենքներով:

Լավ կլիներ, իհարկե, յեթե Թոմասը ամուսնանար աղախնի հետ, իսկ Դոն Խուանը՝ գնչուհու: Բայց ինչ կարող եր անել Սերվանտեսը, յերբ այդ տիպի ամուսնությունը գոյություն ունեցող կարգերի պայմաններում իրավաբան յեղիվայթ չէ, յերբ ամուսնության մեջ ռեալ կյանքում վճռական ձայնը պատկանում եր նյութական նկատառումներին: Միայն փոխադարձ սիրո և հարգանքի հետեվանքով տեղի ունեցող ամուսնությունը Սերվանտեսի մոտ մնում է վորպես պլան, չիրագործված իդեալ, հաղթանակը պատկանում է ռեալ պլանին: Դժվար չէ նկատել, վոր այդ լուծման մեջ պատկերացված է հումանիստական իդեալի և ռեալիստականության տարաձայնությունները, նրանց անհամապատասխանությունը և աններդաշնակությունը:

Առհասարակ Սերվանտեսի նովելլաները աչքի յեն ընկնում այդպիսի հանկարծակի, առաջին հայացքից չպատճառաբանված և զայրացնող լուծումով: Չպատճառաբանվածը, անիմաստը և զայրացնողը ռեալ պլանի հաղթանակն է—անա այդ տիպի բոլոր լուծումների իմաստը: Այդ լուծման մեջ միաժամանակ արտահայտվում է Սերվանտեսի խորին զայրույթը և մարակող իրոնիան գոյություն ունեցող կարգերի նկատմամբ:

«Խաբեյական ամուսնություն» նովելլայում Սերվանտեսը տալիս է «նաղդ փողի» հաշիվների վրա կառուցված ընտանիքի նկարագրությունը: Կամպուսանոն ամուսնանում է գոննա Եստեֆանիայի հետ՝ նկատի ունենալով բացառապես նրա ոժիտը, վորի արժեքը յերկու հազար հինգ հարյուրից անցնում է: Բայց հետո պարզվում է, վոր այդ ոժիտը Եստեֆանիային չի պատկա-

նում: Նրա ընկերուհին իր ամբողջ բնակարանը ժամանակավորապես հանձնելով Եստեֆանիային, գնացել է մի այլ քաղաք:

Ոգտվելով հանգամանքից, Եստեֆանիան ընկերուհու ունեցվածքը ներկայացնում է վորպես իր ոժիտ, մտածելով, վոր ամուսնանալուց հետո նա կարող է արդարանալ իր ամուսնու առաջ:

Բայց խնդիրն այն է, վոր Կամպուսանոն նույնպես խաբել է կնոջը: Նա Եստեֆանիային հավատացնում է, վոր իր ունեցած թանգարժեք շղթայի և այլ իրերի արժեքը յերկու հազար դուկատից բարձր է: Բայց հետո, յերբ Եստեֆանիան գողանալով այդ շղթան անհետանում է, Կամպուսանոն ստիպված խոստովանում է, վոր այդ շղթան վոսկուց չէր, այլ կեղծ եր և առանձին արժեք չունի:

Այսպիսով վերջում պարզվում է, վոր նրանցից ամեն մեկը փորձել է խաբել մյուսին և ապրել մյուսի հաշվին, բայց այդ ամուսնությունը վերջանում է նրանով, վոր, ինչպես ասում է ժողովրդական առածը, «Գողը-գողից գողացավ, աստված վերելից զարմացավ»: Այս առածով ել Սերվանտեսը յեղբափակում է իր նովելլան:

Կարելի յե բերել բազմաթիվ այլ որինակներ ցույց տալու համար, վոր «Խրատական նովելլաների» հակաֆեոդալական սատիրայի հետեվում թագնված է հակակապիտալիստական սատիրա, վոր Սերվանտեսի համար հավասար չափով ընդունելի չեն վնչ ֆեոդալական կարգերը և վնչ ել «նաղդ-փողի» պրակտիկան:

Սերվանտեսի նովելլաների մեջ առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում «Լիցենցիա Վիդրիբրա» նովելլան, վորը հանդիսանում է Դոն Կիխոտի խելագարության իմաստը հասկանալու լավագույն բանալին: Կարելի յե նույնիսկ պնդել, վոր այս նովելլան մի փոքրիկ «Դոն Կիխոտ» է, վորովհետև այն պրորլեմները, վոր ավելի գրանդիոզ չափերով քննության են առնվում վեպում, շոշափվում են նաև նովելլայում ավելի նեղ և ավելի ընդհանուր սահմաններում:

Առհասարակ պետք է նկատել, վոր խելագարության պրորլեմը այդ դարաշրջանի իսպանական գրականության ամենասիրած թեմաներից մեկն էր:

Սերվանտեսի նովելլայում խելագարությունը հանդես է գալիս վորպես գոյություն ունեցող կարգերի մերկացման հզորագույն միջոցներից մեկը:

1. Сервантес «Назидательные по веллы», Т. II, стр. 32

Թոմաս Ռոզախը, նույնպես կենտրոնական հերոսը, մի հասարակ գյուղացու վորդի յե: Նա ստանում է բարձրագույն կրթություն, լինում է Իտալիայում, ծանոթանում է Անտիկ Աշխարհի կուլտուրային և գրականությունը: Վերադառնալով հայրենիք, խելագարվում է: Խելագարությունը արտահայտվում է բացառապես այն տարրերինակ հասկացողություն մեջ, վոր ինքը ապակուց է և ամեն քայլափոխում կարող է փշրվել: Իսկ մյուս բոլոր դեպքերում նրա խելագարությունը նման է Համլետի խելագարությունը, վորի մասին Պոլոնիոսը ասում է, թե նրա խելագարություն մեջ մեքող կա: Խնդիրն այն է, վոր Ռոզախը, վոր այժմ իրեն անվանում է Լիցենցիատ Վիգրիերա, իրեն տված բոլոր հարցերին պատասխանում է վերին աստիճանի խորիմաստ գատողություններով: Նա մերկացնում է իր ժամանակի իսպանական կյանքի բոլոր այլանդակությունները, ազնվականությունը, հոգեվորականություն շառլատանությունը, դատավորների կաշառակերությունը, վաճառականների մեքենայությունները:

Հետաքրքիր է նշել, վոր Դոն Կիխոտի նման Ռոզախն էլ վերջում առողջանում է, բայց այժմ նորմալ վիճակում այդ վերին աստիճանի ընդունակ և տաղանդավոր մարդը գործունեություն վոչ մի ասպարեզ չի գտնում:

«Տեսնելով, վոր շուտով քաղցից մեռնելու յե, նա վորոշեց թողնել մայրաքաղաքը—(Մադրիդը—Հ. Մ.) գնալ Ֆլանդրիա և այնտեղ գործադրել իր մարմնական ուժերը, քանի վոր նրա տաղանդը այստեղ վոչ վոքի պետք չեկավ»:

Յեվ հեղինակն իր հերոսի հետ միասին դիմելով մայրաքաղաքին, բացականչում է. «Ո՛ր մայրաքաղաք, մայրաքաղաք: Դու փայփայում և յերես ես տալիս ստոր և պնդերես մուրացիկներին և կործանում ես արժանավոր ու համեստ մարդկանց: Դու առատորեն կերակրում ես անամոթ խեղկատալիներին և սովամահ ես անում խելոք մարդկանց»:

Այս խոսքերով մայրաքաղաքին դիմող գրողը չեր կարող դժգոհ չլինել գոյություն ունեցող կարգերից:

Սերվանտեսի ինչպես դժգոհությունը, այնպես էլ ըմբոստացումը տիրող կարգերի դեմ ցայտուն կերպով արտահայտվել է նրա «Դոն Կիխոտում»:

Սերվանտեսի գրական ժառանգություն մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում նրա «Դոն Կիխոտը», վորը հանգիստանում է վոչ միայն Վերածնություն դարաշրջանի, այլև համաշխարհային գրականության ամենափայլուն հուշարձաններից մեկը: Մրանով պետք է բացատրել այն չտեսնված հետաքրքրությունը, վոր առաջացրել է այդ վեպը քննադատների, փիլիսոփաների և գրողների լայն շրջաններում: Մի քանի դարերի ընթացքում ստեղծվել է մի հսկայական գրականություն այդ վեպի շուրջը: Սերվանտեսի վեպի ուսումնասիրողների թվում հանդիպում ենք այնպիսի նշանավոր անունների, ինչպիսիք են Բուտերվեկը, Միսմոնդին, Ամադոր դե-լոս Ռիոսը, Պրեսկոտերը, Տիկնորը, փիլիսոփաներից՝ Շելլինգը, Հեգելը, գրողներից՝ Բայրոնը, Գյոթեն, Ուոլդսվորտը, Հայնեն, Վիկտոր Հյուգոն, Տուրգենևիվը: Ելլեյնստի խոսում Բելլինսկու մասին, վորը տվել է Դոն Կիխոտի տիպի ամենափայլուն բնութագրերը: «Դոն Կիխոտով» հետաքրքրվել են նաև Մաքսիմովի կրասիկները: Հասկանալի յե, վոր «Դոն-Կիխոտի» մասին խոսելիս չի կարելի հաշվի չառնել մինչխորհրդային սերվանտեսագիտություն կատարած աշխատանքի գրական նվաճումները:

«Դոն Կիխոտի» ամենահին և միաժամանակ ամենատարածված բացատրություններից մեկը յեղել է այն, վոր այդ գործը դիտվել է վորպես գրական պարոդիա՝ ուղղված ասպետական վեպերի դեմ:

Այս մեկնաբանությունը նպաստել է յերկու հանգամանք: Նախ այն, վոր այդ դարաշրջանի Իսպանիան յեղել է ասպետական վեպերի կրասիկ յերկիր և հետո այն, վոր ինքը Սերվանտեսը նույնպես իր վեպում վորոշակիորեն հայտնում է, վոր իր նպատակն է յեղել բուն ասպետություն առաջացնել ընթերցողների մեջ դեպի ասպետական վեպերի կեղծ և անմիտ պատմությունները¹:

Իհարկե ճիշտ է, վոր ասպետական վեպերը չտեսնված թափով տարածվեցին Իսպանիայում: Կնոջը, «սրտի դիցուհուն» ծառայելու ասպետական սկզբունքով թափանցված ելին վոչ միայն իսպանական ումանսների մի զգալի մասը, այլև գանազան հրատարակված որենքներ: Այսպես, որինակ, Ալֆոնս Իմաստունի հայտնի որենքների գրքում, վորը վերաբերում

¹ Տես յերկրորդ մասի առաջաբանը:

ե XIII դարին, այն գլխում, վորտեղ շարադրված են ասպետների պարտականութունները, ասվում է, վոր ասպետը մենամարտից առաջ պետք է տա իր սրտի դիցունհու անունը:

Վորպես կնոջը ծառայելու ասպետական սկզբունքի կլասիկ որինակ սովորաբար բերում են գերմանական միմենդրինգեր Ուլլրիխ ֆոն Լիխտենշտեյնի և արուբագուր Պյեր Վիգալի արկածները: Սրանցից առաջինը հազնելով սիրո աստվածուհու հագուստներ, Բոհեմիայից գնում է մինչև Վենետիկ, ճանապարհին գուտաներ, Բոհեմիայից գնում է մինչև Վենետիկ, ճանապարհին մենամարտի կանչելով այն բոլոր մարդկանց, ով չէր համաձայնվում նրա հետ այն մասին, վոր իր սրտի դիցունհին ամենագեղեցիկն է աշխարհում: Իսկ Պյեր Վիգալը, ցանկանալով ուրախացնել իր սրտի դիցունհուն, հազնում է գայլի մորթի և ներկայանում է նրան: Սրտի դիցունհու շները քիչ էր մնում, վոր հոշոտեյին նրան: Բայց յեթե այսպիսի անմիտ արկածներ մյուս յերկրներում յեզակի յերեվոյթներ էյին, ապա Իսպանիայում դառնում են մասսայական:

XV դարի իսպանական քրոնիկներից մեկում պատմվում է մի վոմն Սուենո-դե-Կինոնեսսե ասպետի մասին, վորը սրտի ընտրյալին ծառայելու համար հնարում է մի վերին աստիճանի կուրյոզային միջոց: Նա շաբաթվա ընթացքում ծով էր պահում, կեսը ի պատիվ սրտի դիցունհու, իսկ կեսը ինչ վոր սրբի, ըստ վորում հինգշաբթի որը նա վրից կախում էր մի ծանր շղթա, վորպես ճորտության սիմվոլ, դարձյալ ի պատիվ սրտի դիցունհու: Այնուհետև նա մի քանի ընկերների հետ միասին կանգնում է մի կամրջի մոտ յերեսուն որ անընդհատ և մենամարտի յե կանչում այգետողով անցնող բոլոր ասպետներին, դարձյալ ի պատիվ իր սրտի դիցունհու: Հետաքրքիր է, վոր նրա այս «քաջագործութունների» ժամանակ սիստեմատիկորեն ներկա յեր լինում Սուենո 2-րդ Թագավորը: Նույն դարի վերջին կատիլական ասպետներից մեկը գնում է Անգլիա Հենրիխ VI-ի պալատը, անգլիական ասպետներին մենամարտի կանչելու նպատակով, դարձյալ ի պատիվ իր սրտի դիցունհու:

Ասպետական այս անմիտ «քաջագործութունները» իրականացվում էյին ասպետական վեպերում: Այդ վեպերի մեջ ամենից

շատ տարածված էր վորթուգալական ասպետական վեպերից մեկը՝ «Ամադիս Գալիացի», վորը գրված էր «կլոր սեղանի» ասպետական վեպերի վոգով և վորը Իսպանիայում վերամշակվեց XV դարի վերջին: Այս վեպը մեծ հաջողութուն ունեցավ Իսպանիայում, իսկ Սերվանտեսի ժամանակ գոյութուն ուներ այդ վեպի մի ամբողջ ցիկլ, վորը հայտնի յե Ամադիսների ցիկլ անունով:

Այս պայմաններում միանգամայն հասկանալի յե, թե ինչու Սերվանտեսը իրեն նպատակ էր դրել ջախջախիչ քննադատության յենթարկել ասպետական վեպերը:

Բայց, այնուամենայնիվ, այս մեկնաբանութունն արդեն չէր բավարարում սերվանտեսագետներին վորոշ մասին:

Նրանք հասկանում էյին, վոր «Դոն Կիխոտի» իմաստը չէ սպառվում միայն ասպետական վեպերի քննադատությամբ, վոր «Դոն Կիխոտը» չէ կարելի դիտել վորպես միայն գրական պարողիս՝ ուղղված ասպետական վեպերի դեմ:

Հետագա քայլը «Դոն Կիխոտի» մեկնաբանության մեջ յեղավ այն, վոր վեպը սկսեցին համարել մի պամֆլետ՝ ուղղված այն ժամանակի մի շարք պետական քաղաքական գործիչներին դեմ:

Այսպես, որինակ, Դոն Կիխոտի պայքարը վոչխարի հոտի դեմ համարում էյին մի սատիրա, վորն ուղղված է իսպանական միապետության նվաճողական քաղաքականության դեմ:

Դոն-Կիխոտի արշավանքը գինու տկերի դեմ համարում էյին կծու ակնարկ Կարլոս V-ի հասցեյին: Սերվանտեսագետներից մեկը (Մորել Ֆասիո) Դոն Կիխոտին նույնիսկ համեմատում է Յիլիպպ II-ի հետ. «Չկա արդյոք Ֆիլիպպ II-ի ֆանտազիայի մեջ վորևէ մի բան, վոր հիշեցնի Դոն Կիխոտին և Սանչոյի կուրը գյուրահավատությունը: Թագավորի հողմաղացները հերետիկոսներն էյին. նա հերետիկոսներին տեսնում էր ամեն տեղ և հավատացնում էր իրեն, թե կարող է վոնչացնել մինչև վերջին մարդը»: Յեղել են նաև այլ սերվանտեսագետներ, վորոնք պնդել են, թե Սանչոն պարողիս յե դուքս Լերմի քարտուղարի հասցեյին, վոր Սանչո գավառապետի նախատիպը յեղել է սեվիլյան գավառապետը: Իսկ Դեֆոն պնդում էր, թե Սերվանտեսը «Դոն

Կիխոտում» ծաղրել ե «Հաղթական Արմադայի» հրամանատար դուքս Մեդինա Սիդոնին:

Վորքան ել ճիշտ լինեն այս դիտողութունները, այնուամենայնիվ այսոր մեզ համար պարզ ե մի բան, վոր Սերվանտեսի վեպի իմաստը ե արժեքը պետք ե տեսնել վոչ թե պատմական առանձին փաստերի ե անձերի ճիշտ վերաբրտադրության մեջ, այլ այն փաստի մեջ, վոր նա իր վեպում տվել ե այդ ժամանակի իսպանական կյանքի ընդհանուր նկարագրությունը ե քննադատությունը:

Սերվանտեսագիտության կատարած հետազա քայլը յեղել ե այն, վոր աշխատել են վեպին տալ փիլիսոփայական մեկնաբանություն: Այս ուղղությամբ առաջին անգամ գնաց Բուտերվեկը:

Նա առաջինն եր, վոր նկատեց, թե «Դոն Կիխոտի» եյությունը չի սպառվում ասպետական վեպերի քննադատությամբ: Նրա կարծիքով Սերվանտեսը հետապնդել ե ավելի բարձր նպատակ, նա աշխատել ե տալ մարդկության բարեկամ ենտուզիաստի տիպը, վորը լցված ե մեծագուշն սիրով ու հարգանքով դեպի այն ամենը, ինչ վոր բարձր ե ե ազնիվ: Գերմանական ուսմանտիպի տեսաբաններից մեկը՝ Ավգուստ Շլեգելը՝ շարունակելով ե խորացնելով այդ մեկնաբանությունը, գտնում եր, վոր Սերվանտեսի վեպի եյությունը բանաստեղծական բարձր ենտուզիազմի, վորի մարմնացումը Դոն Կիխոտն ե, ե պրոզայի կոնտրաստն ե (պրոզան նրա կարծիքով Սանչոն ե):

Այս նուշն միտքը պաշտպանում ե նաև Սիամոնդին: Նրա կարծիքով Դոն-Կիխոտի հիմնական ինդիքն ե պատկերացնել պոեզիայի ե պրոզայի հավիտենական կոնտրաստը մարդկային կյանքում: Նրա համար Դոն-Կիխոտը դրական տիպ ե, ազնիվ, մեծահոգի, իդեալներին անսահմանորեն նվիրված ե անշահախնդիր: Բայց ամբողջ հարցը Սիամոնդիի կարծիքով այն ե, վոր այդ ազնիվ մարդու բարձր նպատակների իրագործման բոլոր փորձերը վերջանում են անհաջողությամբ ե դառնում են չարիք մյուսաների համար: «Ահա թե ինչու,— ասում ե Սիամոնդին,— «Դոն Կիխոտը» համարվում ե ամենատխուր գրքերից մեկը, վորովհետև նրանից հետևող բարոյախոսությունը վերին աստիճանի տխուր ե»:

Վերին աստիճանի հետաքրքիր ե նաև Հեգելի տեսակետը.

«Այն բանից հետո (Ֆեոդալիզմի քայքայումից հետո—Հ. Մ.), յերբ որինակարգը իր պրոզայիկ ձեվով հասավ ավելի բարձր զարգացման ե դարձավ իշխող, արկածներ վորոնող ասպետների անհատական ինքնուրույնությունը կորցնում ե իր նշանակությունը, ե յեթե նա շարունակում ե իրեն համարել միակ կարեվորը ե կռվում ե ասպետության իմաստով անարդարությունների դեմ, ոգնելով ձնշվածներին, ապա նա դառնում ե ծիծաղելի: Սերվանտեսյան Դոն Կիխոտի կոմիզմն այս ե»:

Շեյլինգը գտնում եր, վոր «Դոն Կիխոտի» հիմնական պրոբլեմը իդեալի ե իրականության հակադրությունների ցուցադրությունն ե:

XIX դարի գրեթե բոլոր խոշոր գրողները, բացառությամբ Գյոթեյի, Դոն Կիխոտին համարում են դրական տիպ ե մեծ մասամբ մեղադրում են Սերվանտեսին, վոր նա ծաղրել ե այդ ազնիվ մարդուն:

«Իմ կարգացած բոլոր գրքերի մեջ,— գրում ե Բայրոնը,— «Դոն Կիխոտը» ամենատխուր վեպն ե ե տխուր ե հենց նրանով, վոր նա մեր մեջ ժպիտ ե առաջացնում: Նրա հերոսը միանգամայն իրավացի յե, նա ձգտում ե ճշմարտության, նրա նպատակն ե պատժել չարերին ե պայքարել ուժեղների դեմ, թույլերի համար: Խելագարությունը նրա առաքինության մեջ ե, բայց այնուամենայնիվ նրա արկածները ունենում են տխուր վախճան ե ավելի տխուր ե այն բարոյական դասը, վոր բղխում ե այդ իսկապես վոր եպիկական պոեմից: Ըմբոստանալ անարդարությունների դեմ, ոգնել թույլերին, վրեժխնդիր լինել նրանց վերավորանքների համար ե պատժել չարամիտներին—միթե այս առաքինի նպատակները պետք ե վերագրվեն մեր Փանտաղիայի անպտուղ մտորումներին:

Միթե բոլոր խոչընդոտները հաղթահարելը ե այդ ճանապարհով փառքի ձգտելը պետք ե դառնա ծաղրի առարկա: Յեվ ինչ ե Սոկրատեսը, յեթե վոչ մի իմաստուն Դոն Կիխոտ: Սերվանտեսը իր ծիծաղով Իսպանիայում վերջ գրեց ասպետությանը... Վեպի հաջողությունը ձեռք բերվեց իր յերկրի բարոյական անկման գնով» («Դոն ժուան», յերգ XIII):

Վ. Հյուգոն գտնում ե, վոր Սերվանտեսը ծաղրել ե Դոն Կիխոտին ե նրա իդեալների իրագործումը համարում ե անհնար, բայց Սերվանտեսը Դոն Կիխոտի կողմն ե, ինչպես Մոլիերը՝ Ալսեստի:

«Դոն Կիխոտի» ամենափայլուն մեկնաբանութեանը հանդիպում ենք նաև Հայնեյի մոտ: Հայնեյի համար նույնպես ինչպես Դոն Կիխոտը, այնպես ել Սանչոն զբական տիպեր են: Բայց Հայնեյի բերած նորութիւնը սերվանտեսագիտութեան մեջ այն եր, վոր նա առաջին անգամ նշեց այն փաստը, թե Դոն Կիխոտը և Սանչոն վոչ միայն հակադրութիւններ են, այլև փոխադարձաբար լրացնում են իրար: Բացի այդ, Հայնեն շեշտը դնում է Սերվանտեսի դեմոկրատիզմի վրա և Սանչոյին համարում է նրա դեմոկրատիզմի լավագոյն արտահայտութիւններէից մեկը:

Ռուսական իրականութեան մեջ կարեւոր յերեւոյթ է համարվում Տուրգենիւի հուշակալոր ճառը՝ «Համլետ և Դոն Կիխոտ»:

Համաշխարհային գրականութեան այս յերկու մոնումենտալ կերպարները համեմատական բնութագրման միջոցով Տուրգենիւն վեր է հանում Դոն Կիխոտի մի շարք եյական գծեր: Դոն Կիխոտին նա համարում է զբական տիպ, մեծագոյն ենտուզիաստ և բարձր գաղափարները ներկայացուցիչ: Դոն Կիխոտի եյական գիծը, նրա կարծիքով, գաղափարներին անսահմանորեն նվիրված լինելն է, վորոնց համար նա պատրաստ է իրեն յենթարկել բոլոր հնարավոր զրկանքների և նույնիսկ գոհել կյանքը: Կյանքը նա գնահատում է այն չափով, վոր չափով նա կարող է ծառայել վորպես այդ իդեալները իրագործելու միջոց, վորպես ճշմարտութեան և արդարութեան տարածման ասպարեզ: Այլեր իր համար և մտածել միայն իր մասին—այս սկզբունքը Դոն-Կիխոտը կհամարեր ամենամոթաբեր և ստոր սկզբունքը: Նա ասլում է իրենից դուրս ուրիշների համար, իր յեղբայրների համար, մարդկութեան թշնամական ուժերին հակադրվելու համար:

Ռուսական նախախորհրդային քննադատութեան մեջ Դոն Կիխոտի տիպի ամենակլասիկ բնութագրերը տվել է Բելինսկին:

«Դոն Կիխոտը ամենից առաջ հիանալի և ազնիվ մարդ է, ճշմարիտ ասպետ, անվեհեր և աննախատինք: Չնայած, վոր նա ծիծաղելի յե վոտքից մինչև գլուխ, ներսից և արտաքինից, բայց նա վոչ միայն հիմար չէ, ընդհակառակը, շատ խելոք է, բացի այդ նա ճշմարիտ իմաստուն է: Գուցէ նրա բնավորութիւնն է այդպես, կամ գուցէ նրա դաստիարակութեան հետեւանք է, վոր նրա մոտ ֆանտազիան իշխում է նրա բոլոր ընդունակութիւնների վրա և գարձրել է նրան մառդիալայն և դառեբի ժողովրդուն ու ժողովրդը: Ասպետական անմիտ հեքիաթների ընթեր-

ցանութեան հետեանքով, ռուսական առածի ասած, ым за разум зашел: Այլերով յերազների մեջ, այլերով իր ժամանակակից իրականութիւնից դուրս, նա զրկվում է իրականութեան ամեն մի տակտից և վորոշում է դառնալ ասպետ այնպիսի ժամանակ, յերբ յերկրի յերեսին չէր մնացել վոչ մի ասպետ, և նա սրբութեամբ իրագործում է իր միսիան,—պաշտպանել թուլերին ուժեղների դեմ,—մնում է հավատարիմ իր յերեւակայական Իուլցինեսային, չնայած այն բոլոր դաժան հուսախարութիւններին, վոր յենթարկում է նրան բոլորովին ել վոչ ասպետական իրականութիւնը:

Յեթե այդ քաջութիւնը, այդ հերոսութիւնը, այդ մեծահոգութիւնն ու նվիրվածութիւնը, այդ բոլոր հիանալի և բարձր հատկութիւնները իրապես տեղին և ժամանակին գործադրվելին, Դոն Կիխոտը կլիներ իրապես մեծ մարդ: Բայց նրա առանձնահատկութիւնը հենց այն է, վոր նրա բնավորութիւնը պարագրքսային է, վոր նա իրականութիւնը չի տեսնում իր իրական դեմքով ու չի գործադրում իր սրտի մեծագոյն գանձերը տեղին և ժամանակին: Յեթե նա ծնվեր ասպետութեան շրջանում, նա յերեւի կձգտեր ասպետութեան վոչնչացմանը, յեթե նա ծանոթ լիներ հին աշխարհի հետ, նա յերեւի իրեն կներկայացներ վորպես հույն կամ հռոմայեցի: Բայց չնայած ասպետութեան հետքերն անգամ չկային յերբ նա ծնվեց, ասպետութիւնը դարձավ նրա խելագարութեան կետը և իդեա ֆիքսը: Յերբ նա մի վայրկյան դուրս է գալիս այդ շրջանից, նա բոլորին զարմացնում է իր մտքով, առողջ դատողութեամբ, խոսում է վորպես իմաստուն: Յեւ այնուամենայնիվ նա խելագար է, ծաղրածու, մարդկանց ծիծաղի առարկա»:

Խորհրդային սերվանտեսագիտութեան մեջ նկատվում է յերբեք հիմնական տեսակետ «Դոն Կիխոտի» և առհասարակ Սերվանտեսի մասին:

Վոմանք «Դոն Կիխոտը» համարել են բացառապես հակաֆեոդալական սատիրա: Մահացող ֆեոդալիզմը սրանց կարծիքով ծաղրված է Դոն Կիխոտի կերպարի միջոցով, Դոն-Կիխոտը բացասական տիպ է: Քննադատելով և բացասելով ֆեոդալիզմը, Սերվանտեսն իրրել թե պայքարում է կապիտալիզմի համար, իսկ կապիտալիստական պրոգրեսի մարմնացումը համարվում է սրանց մոտ Սանչոն (Բելիցկի, Կելին, Գվոզդեկ):

Մյուսները Սերվանտեսին կապել են ազնվականութեան հետ՝

«Դոն Կիխոտը» համարելով հակակապիտալիստական սատիրա: Տխուր պատկերի ասպետը սրանց մոտ համարվել է ֆեոդալական աշխարհայացքի մարմնացում և Սերվանտեսի իդեալական տիպ (Փրիչե, Նուսինով, Դերժավին):

Խորհրդային սերվանտեսագետների մյուս մասը «Դոն Կիխոտը» համարել է և՛ հակաֆեոդալական և՛ հակակապիտալիստական սատիրա: Սրանց կարծիքով (Կրժեվսկի, Ենգելզարտ, Բյուլմենֆելդ) Սերվանտեսի համար հավասար չափով անընդունելի յե և՛ ֆեոդալիզմը և՛ կապիտալիստական պրակտիկան, վոր Սերվանտեսն իր վեպի ոբյեկտիվ բովանդակությամբ կանգնած է լայն ժողովրդական-դեմոկրատական դիրքերի վրա: Ենչուր զնելով Սերվանտեսի դեմոկրատիզմի և ժողովրդայնության վրա, սրանք աալիս են Դոն Կիխոտի և Սանչոյի կերպարներին բոլորովին նոր մեկնաբանություն, հաղթահարելով այն ծայրահեղ կարծիքները, վոր գոյություն են ունեցել այդ կերպարների մասին:

IV.

Սերվանտեսին բուրժուազիայի և ազնվականության հետ կապող խորհրդային սերվանտեսագետները կատարել են այն դրական աշխատանքը, վոր Սերվանտեսի վեպից վեր են հանել բազմաթիվ փաստեր՝ հեղինակի հակաբուրժուական կամ հակաֆեոդալական տենդենցները հիմնավորելու համար: Բայց նրանց հիմնական սխալը յեղել է այն, վոր չեն կարողացել ճիշտ կողմնորոշվել այդ փաստերի մեջ: Ծճարտությունն այն է, վոր «Դոն Կիխոտի» մեջ թե ֆեոդալիզմի և թե կապիտալիզմի դեմ ուղղված փաստերը հավասար չափով շատ են և վոր, հետեվապես, Սերվանտեսի սատիրան ունի յերկու ոբյեկտ, վոր նրա համար ընդունելի չե վոչ կործանվող ֆեոդալիզմը և վոչ էլ «նաղդ փողի» պրակտիկան:

Դեռևս նախախորհրդային սերվանտեսագետներն են ապացուցել, վոր տխուր պատկերի ասպետի գործունեյության համար վորպես ասպարեղ Սերվանտեսն ընտրել է քաղաքացիական հասարակությունը, բուրժուական հասարակությունը: Այս իմաստով «Դոն Կիխոտը» ամենից առաջ ֆեոդալական մտածողության հանդիպումն է բուրժուական իրականության հետ, բայց մի այնպիսի բաղադրում, վորի ժամանակ դրսեվորվում է վոչ միայն ֆեո-

դալական-ասպետական մտածողության վորջ անիմաստությունն ու ծիծաղելի լինելը, այլ և միաժամանակ բացասական գնահատական է տրվում բուրժուական կարգերին: Վեպի ամբողջ խորիմաստությունն այն է, վոր ծագրվում է վոչ միայն Դոն Կիխոտի պայքարի ասպետական մեթոդները, այլ և նրա վորջ գործունեյությունը վարկաբեկում է բուրժուական կարգերը, ամեն քայլափոխում դրսեվորելով, վոր այդ կարգերում գոյություն չունի վոչ ճճարտություն, վոչ արդարություն և վոչ էլ առհասարակ այն ամենը, ինչի համար պայքարում է տխուր պատկերի ասպետը:

Այս պատճառով էլ ճիշտ են այն սերվանտեսագետները, վորոնք պնդում են, թե «Դոն Կիխոտի» հակաֆեոդալական սատիրայի յետեվում թագնված է հակակապիտալիստական սատիրա, վոր նրա վորջ գործունեյության նպատակը վերջիվերջ ուղղված է կապիտալիզմի դեմ:

Իելինսկին անպայման իրավացի յեր, յերբ Դոն Կիխոտի մեջ տեսնում էր դրական արժանիքներ: Դոն Կիխոտը վորեջնչված է ամենալավագույն նպատակներով: Նա ցանկանում է պաշտպանել ճնշվածներին, նա ձգտում է յերկրի յերեսից վերացնել բուրժուությունն ու անարդարությունը, նա ձգտում է յերկրի յերեսին հաստատել ճճարտության և ազատության թագավորությունը: Իր այս հասարակական բարձր և վերին սատիճանի ազնիվ գաղափարները իրագործելու համար, նա հանդես է բերում հեքիաթային նվիրվածություն, անսահման անձնագոհության պատրաստակամություն, վորու և կամքի այնպիսի անընկճելիություն և ամբություն, վոր հաճախ թվում է անհավատալի: Իր ձգտումների ազնվությամբ, իր համոզմունքների անկեղծությամբ և իր գործին անձնուրաց նվիրվածությամբ նա իսկական հերոս է: Համաշխարհային գրականության մեջ դժվար է նշել մի ուրիշ հերոս, վորն այդքան համառ հետեվողականությամբ իր նպատակներն իրագործելու պատրաստակամություն հանդես բերեր: Նրա այս գիծը ապշեցնում է մանավանդ այն պատճառով, վոր նա յերբեք հաջողություն չի ունենում և մշտապես պարտվում է: Հողմաղացները վոչնչացնելու փոխարեն, նա ջարդում է իր ճակատը, բոլորը նրա վրա ծիծաղում, ձեռ են առնում, յենթարկում են ամենածանր տանջանքների և փորձությունների: Դոն Կիխոտը այդ բոլորը վոչ միայն տանում է հերոսաբար, այլ և

կամքի անասելի ուժով, այնպես ե զսպում իրեն, վոր վոչ վոք նրանից նույնիսկ անքոց չի լսի: Յեվ ամենակարելորդ՝ վոչ մի դեպքում Դոն Կիխոտը չի հուսահատվում, չի հրաժարվում իր նպատակներից և համառորեն շարունակում է պայքարել նրանց իրագործման համար:

Կյանքը վտանգի յենթարկելու և զոհելու այս պատրաստակամութունը, հեքիաթային անկեղծութամբ իր գաղափարներին նվիրված լինելը, անասան կամքն ու հաղթանակի խորին հավատը—այս բոլորն այնպիսի գծեր են, վոր վոչ մի դեպքում չի կարելի բացասական համարել: Ճիշտ է, նրա մեջ կան վորոշ փառասիրության գծեր, բայց վերջիվերջո այդ բոլորը նա կատարում է վոչ թե միայն փառքի համար և միայն անուն հանելու համար: Նրա նպատակները ավելի խորն են և լայն: Նրա մեջ ավելի շատ մարդկայնութուն կա, ավելի խոր և անմիջական անկեղծութուն ու մարդասիրութուն և վերջիվերջո ավելի շատ պարզութուն ու ազնվութուն, քան թե այն բոլոր մարդկանց մոտ, վորոնց նա հանդիպում է: Բացի Սանչոյից, վեպում չի կարելի նշել մի մարդու, վոր իր մարդասիրությամբ և առաքինութուններով բարձր լինի Դոն Կիխոտից: Նա հանդիպում է հազարավոր մարդկանց, վորոնց ճնշող մեծամասնութունը խարդախ է, ստոր, գծուծ, խորամանկ, եզոխտ, վորոնք բացի իրենց անձնական շահից ուրիշ վոչինչ չեն ընդունում:

Բայց Դոն Կիխոտի ամբողջ դրական ծրագիրը հանդես է գալիս վեպի յերկրորդ մասում: Այստեղ Դոն Կիխոտը փայլում է իր բարձր զարգացումով: Նրա փայլուն դատողութունները արվեստի, գրականության, սոցիալական և քաղաքական կյանքի մասին անպայման հանդիսանում են իր՝ Սերվանտեսի գաղափարները: Ահա, որինակ, Դոն Կիխոտի դատողութունները ազատության մասին—«Ազատութունը, Սանչո, այդ ամենաթանգազին բանն է, վոր տրված է մարդուն: Վոչինչ չի կարող համեմատվել նրա հետ, վոչ գանձը, վորը թագնված է յերկրի ընդերքում կամ թե ծովի հատակում: Ազատության և պատվի համար մարդը պետք է զոհի իր կյանքը, վորովհետև ստրկութունը հանդիսանում է յերկրային մեծագույն աղետը»:

Այս և պատճառը, վոր Դոն Կիխոտը մի առանձին համակերանքով է խոսում «վոսկե դարի» մասին.

«Յերջանիկ է յեղել այն ժամանակը և բախտավոր այն դարը, վոր հնում կոչվելիս է յեղել վոսկե դար, այն ել վոչ թե

նրա համար, վոր վոսկուց է (այնքան գնահատելի մեր յերկաթե դարում)... այլ նրա համար, վոր այն ժամանակ ապրող մարդիկ չգիտեյին յերկու բառ՝ իւր և բւնր: Այդ սրբազան դարում ամեն ինչ ընդհանուր եր... այն ժամանակ ամենուրեք խաղաղութուն, բարեկամութուն և համաձայնութուն եր տիրում: Ստությունը, նենգութունն ու խորամանկութունը չեյին խառնվում ճշմարտության և անկեղծության: Արդարությունն իշխում եր լիակատար կերպով և վոչ շահամուլութունը, վոչ կողմնապահությունը, վոր հիմա այնքան ստորացնում են, ճնշում ու հալածում են նրան (մարդուն—Ջ. Մ.), չեյին հանդգնում վոչ վերավորել և վոչ ել շփոթել նրան»:

Այս նույն արդարության և ճշմարտության գաղափարը ընկա ծե այն խորհուրդների հիմքում, վոր տալիս է Դոն Կիխոտը Սանչոյին՝ նահանգապետի պաշտոնին անցնելուց առաջ. «Աշխատիր ամեն ինչի մեջ բացել ճշմարտությունը, աշխատիր ճշմարտությունը տեսնել և՛ հարուստների խոստացած նվերների և՛ աղքատների հուսահատ հառաչանքների հետեւում»: Դոն Կիխոտի խորհուրդները մի ամբողջ մեղադրական ճառ է գոյութուն ունեցող կարգերի նկատմամբ և միաժամանակ մի դրական ծրագիր:

Սերվանտեսն իր ընթերցողներին կարծես թե ճիշտ կողմնորոշելու նպատակով մի տեղ (գլ. 22) Դոն Կիխոտի մասին ասում է. «Նշանակալից է, վոր այդ բարի հիդալգոն հիմարություններ է դուրս տալիս այն ժամանակ, յերբ խոսք է լինում ասպետական վեպերի և ասպետության մասին: Մյուս բոլոր խնդիրների մասին նա այնպիսի առողջ դատողութուններ է անում, վոր դուք ահամա դեպի նա հարգանք եք զգում»:

Յեվ ահա Դոն Կիխոտի ամբողջ գեղախոսությունն այն է, վոր նա իր այդ լավագույն իդեալներն իրագործելու համար ընտրել է թափառող ասպետների մեթոդները: Այս հանգամանքն և նկատի ունեցել Մարքսը, յերբ նկատել է, վոր Դոն Կիխոտը իր սխալի համար միշտ տուժում եր, կարծելով թե թափառող ասպետությունը հավասար չափով համատեղելի չե հասարակական բոլոր տնտեսաձևերի հետ:

Յեվ Դոն Կիխոտը այս բանի համար վոչ միայն տուժում եր: Նա միաժամանակ դառնում է ծիծաղելի և նրա ամեն մի բարի նպատակ ու ցանկութուն տալիս է հակառակ արդյունքը: Խելագարությունը թափառող ասպետների մեթոդներով գործեն

ե բուրժուական հասարակութեան պայմաններում, խելագարութեանն այն է, վոր Դոն Կիխոտը չի կարողանում հասկանալ, վոր թափառող ասպետները դարն անցել է, վոր բուրժուական հասարակութեանը բացասում է ասպետական գործունեությունը ամեն մի մեթոդ: Դոն Կիխոտը իրականությունը նայում է ասպետական գրքերի ֆանտաստիկային աշխարհից, այդ պատճառով էլ, ինչպես ընկեր Ստալինն է նշում, նա իրականությունը դժգոհում չունի:

Սերվանտեսի սատիրայի ամբողջ իմաստն այն է, վոր նրա հերոսը ցանկանում է բարեք ստեղծել, բայց ցուցադրում է չարիքը: Սերվանտեսի սատիրայի ամբողջ խորիմաստությունն այն է, վոր նրա հերոսը աշխատում է ֆանտաստիկական ճանապարհով վերացնել անարդարությունն ու կեղծիքը մի հասարակության մեջ, վորը կառուցված է անարդարություն և կեղծիքի վրա: Նա ցանկանում է վերացնել այդ հասարակական չարիքը, բայց աղաղակող է դարձում այն:

Դոն Կիխոտը պաշտպանում է բատրակին: Նրա տիրոջից պահանջում է, վոր աշխատավարձը լրիվ վճարի, չծեծի նրան, և համոզված լինելով, վոր ամեն ինչ կարգավորվեց, հեռանում է: Բայց Սերվանտեսը ցույց է տալիս, վոր այդ բատրակի վիճակի մեջ վոչ մի փոփոխություն չկատարվեց: Վորոշ ժամանակից հետո, յերբ բատրակը նորից հանդիպում է Դոն Կիխոտին, ասում է նրան «Ձերը գերազանցություն, հանուն ստեղծողի խնդրում եմ, յեթե մյուս անգամ հանդիպեք, այլևս չմտածեք ինձ ոգնելու մասին, յեթե նույնիսկ ինձ չորս կտոր անեն: Խնդրում եմ ինձ հանգիստ թողնեք: Իմ դժբախտությունները, ինչպիսին էլ նրանք լինեն, չեն կարող համեմատվել այն դժբախտությունների հետ, վորոնք ինձ սպասում են ձեր միջնորդությունից հետո»:

Նույն ճառով դիմում է Դոն Կիխոտին բակլավրը, վորը խիստ տուժել է տխուր պատկերի ասպետի միջնորդությունից հետո. «Իմ կոչումն է, պատասխանում է Դոն Կիխոտը, վորպեսզի թափառեմ յերկրի յերեսին և վերականգնեմ արդարությունն ու վրեժ լուծեմ վերավորանքների համար»:— «Յես չգիտեմ, թե դուք ինչ եք հասկանում ճշմարտությունը վերականգնել ասելով, բայց յես այժմ դարձել եմ կաղ և հաշմանդամ: Դուք տեսնում եք Ձեր միջամտության շնորհիվ յես ընկած եմ այստեղ ջարդված վոտքով և նա յերբեք չի առողջանա: Վրեժ

լուծելով ինձ հասցրած վերավորանքների համար, դուք դրանով ինձ վերավորեցիք, ինձ հետ իհարկե չեր կարող պատահել ավելի վատ արկած, քան այն, վոր յես հանդիպեցի ձեզ, արկածներ վորոնողիդ»:

Այս բոլոր դեպքերում սատիրան ուղղված է վոչ միայն դոն Կիխոտի դեմ: Դոն Կիխոտն իհարկե ծաղրվում է, բայց դրա հետ միասին միթե Սերվանտեսը դրական գնահատական է տալիս այն չարիքին, վորը ցանկանում է վերացնել դոն Կիխոտը: Միթե Սերվանտեսի սատիրան ուղղված չէ նաև այդ չարիքի դեմ: Խելագարությունը կապիտալիստական հասարակության պայմաններում հուժանիստական իդեալների իրականացման փորձ է նաև: Դոն Կիխոտը ծիծաղելի յե վոչ միայն այն պատճառով, վոր նա ղեկավարվում է ասպետական վեպերի սկզբունքներով: Սերվանտեսի իրոնիան կազում է նաև նրա լավագույն նպատակներին, վորովհետև նա, ինչպես վեպում է ասված, ցանկանում է ծուրը շտկել, ուղղել: Յուրջ է տրված, վոր այն հասարակարգում, վորտեղ նույնիսկ վաճառքի յե հանվում մարդկային սերն ու կնոջ մարմինը, չի կարող ծիծաղելի չլինել մարդկայնությունը և մարդկային արժանիքների պաշտպանություն ամեն մի փորձ:

Դոն Կիխոտը ծիծաղելի յե, բայց միթե Սերվանտեսը դրա հետ միասին նորմալ յերեվույթ է համարում կուլակի և նրա բատրակի փոխհարաբերությունը:

Այս բոլոր դեպքերում Սերվանտեսի սատիրան ունի յերկու ծայր, մեկը ուղղված է դոն Կիխոտի ասպետական իդեալների դեմ, իսկ մյուսն այն իրականության դեմ, վոր ցանկանում է փոխել տխուր պատկերի ասպետն այնքան ֆանտաստիկական և այնքան ծիծաղելի ճանապարհով:

Սակայն դոն Կիխոտի կերպարի ամբողջ իմաստը մեզ համար պարզ կլինի միայն այն ժամանակ, յեթե այժմ պարզենք նրա զինակիր՝ Սանչոյի առանձնահատկությունները և այն փոխհարաբերությունը, վոր գոյություն ունի նրանց միջև:

V.

Սանչո Պանսան վորպես գեղարվեստական կերպար նույնքան խորն է ու բարդ, վորքան դոն Կիխոտը:

Առաջին հայացքից թվում է, թե նա տխուր պատկերի աս-

պետի հակադրութիւնն է, բայց այդ հակադրութիւնը ընդհանուր փիլիսոփայական իմաստով նույնպիսի մի անհրաժեշտ հակադրութիւնն է, ինչպես Մեֆիստոֆելը Պաուստի նկատմամբ: Յեթե Մեֆիստոֆելը Պաուստի հակադրութիւնը լինելով հանդերձ միաժամանակ լրացնում է նրան, ապա նույն սկզբունքը կիրառված է նաև Սերվանտեսի վեպում:

Մանչո Պանսան չքավոր գյուղացի յի: Նրա ընտանիքը մըշտական կարիքի մեջ է: Թե Սանչոն և թե նրա կինը՝ Թերեզան մի հոգս ունեն միայն—ինչպես դուրս գալ տնտեսական ծանր վիճակից, աղատվել քաղցի ճիրաններից: Թերեզան յերազում է այն մասին, վոր ամուսինը կարող է մաքսատանը մի վորեվե պաշտոն ստանալ, կամ կարող է դառնալ հարկահավաք: Այս տեսակետից վերին աստիճանի կարեւոր է Թերեզայի նամակը Սանչոյին: Գյուղում յերաշտ է, աղբյուրները ցամաքել են, բերք չկա, գյուղում մի կաթիլ քացախ չի ճարվում: Գյուղով մի գումարտակ է անցել, իր հետ տարել է յերեք աղջիկ: Կայծակը խփել և վոչնչացրել է կախաղանը և լավ կլինի, վոր բոլոր կախաղանները վոչնչանան:

Մանչոն իր տնտեսական ծանր դրութիւնից դուրս գալու միակ յելքը սկզբում տեսնում է վոսկու մեջ: Նա շատ լավ է հասկանում, թե վոսկին ինչ արժեք է դեր ունի: Ահա նրա փիլիսոփայութիւնը կյանքի մասին:

«Դու այնքան արժես, վորքան ունես և վորքան ունես, այնքան արժես:

Աշխարհում յերկու տիպի մարդ է յերկու կուսակցութիւն գոյութիւն ունի. այդ ունեւորների կուսակցութիւնն է և չաւնեւորների կուսակցութիւնը¹: Մանչոն ունեւորների կուսակցութեան կողմնակից է, վորովհետև նա ցանկանում է ունեւոր դառնալ: Այս նպատակով էլ նա դառնում է դոն Կիխոտի զինակիրը: Նրա խոսակցութեան հիմնական թեմաներից մեկը դոն Կիխոտի հետ դրամն է, աշխատավարձը և նահանգապետ դառնալու ցանկութիւնն ու խոստումը, վոր տվել է նրան դոն Կիխոտը:

Նահանգապետ դառնալու այս յերազը այնքան է կլանում Սանչոյի եյութիւնը, վոր նա սկսում է այդ ուղղութեամբ նախապատրաստվել:

«Ինչ անենք յեթե իմ վաստալները կլինեն նեզրեր: Ավելի

¹ Ընդգծումը տեքստինն է:

լավ: Յես նրանց կկապեմ և անմիջապես Իսպանիա կուղարկեմ, վորտեղ նրանց փոխարեն մաքուր դրամ կստանամ, իսկ այդ փողով ինձ համար կգնեմ վորեվե աստիճան կամ պաշտոն, վորն ինձ հնարավորութիւն կտա կյանքիս մնացած մասն անց կացնել առանց հոգսի և ախրութեան»:

Մանչոն լավ հասկանում է, վոր առանց դրամի և վոսկու վոչ մի քայլ չի կարող անել: Այստեղից էլ նրա վոսկեպիրութիւնն ու դրամասիրութիւնը:

Մանչոն մեծ հույսեր է կապում կապիտալիստական հասարակութեան հետ, նա կարծում է, թե այդ հասարակութեան մեջ կարող է դուրս գալ չքավորութեան և թշվառութեան ճիրաններից: Այս հանգամանքը մի քանի խորհրդային սերվանտեսագետների առիթ է տվել Սանչոյին համարել «կապիտալիստական պրոգրեսի ներկայացուցիչ», վոր իբր թե Սերվանտեսը քննադատելով Ֆեոդալիզմը, գյուղացիութեան համար յելքը համարում է կապիտալիստական դարգացումը:

Բայց ամբողջ խնդիրն այն է, վոր կապիտալիզմի հետ Սանչոյի կապած բոլոր հույսերը բառացիորեն և տառացիորեն չեն իրագործվում և մեկը մյուսի հետևից ջախջախվում են: Սերվանտեսը ցույց է տալիս, վոր Սանչոն բառացիորեն կանգնում է նույն կոտորած տաշտակի առաջ և նրան յերեք չի հաջողվում իր տնտեսական գործերը կարգավորել: Զի հաջողվում վոչ թե այն պատճառով, վոր դոն Կիխոտը չի կատարում իր տված խոստումը: Մանչոն դառնում է Բարատորիա կղզու նահանգապետը և կարծեք թե արդեն առիթը ներկայանում է նրա բոլոր յերազները իրականութիւն դարձնելու համար: Բայց ահա Սանչոն հոժարակամ հրաժարվում է իր այս պաշտոնից, վորովհետև նա չի կարող շնչել կեղծիքի և ստորաքարչութեան մթնոլորտում:

«Նա գնաց գոմը, նրան հետեւեցին բոլոր ներկա յեղողները: Մոտենալով իր եղին, գրկեց նրան, զգուշութեամբ և արցունքներն աչքերին համբուրեց նրա ճակատը.—բարեվ իմ սիրելի եղ, իմ հավատարիմ բարեկամ, վոր ինձ հետ բաժանել ես իմ բոլոր ուրախութիւնները և ախրութիւնները: Յերբ յես ապրում եյի քեզ հետ, յերջանիկ եյին իմ այդ ժամերը, որերը և տարիները, բայց այն ժամանակից սկսած, յերբ յես գնացի փառասիրութեան

ճանապարհով, իմ հոգին տանջում են հաղարավոր տանջանքներ, հաղար դժբախտություն և չորս հաղար հոգս»:

Այնուհետև Մանչոն նստելով իր եշի վրա հրաժեշտի ճառ և ասում. «Այսպիսով բարի դիշեր պարոններ: Խնդրում եմ հայտնեք դուքսին, վոր յես մերկ ծնվել եմ, մերկ ել կմեռնեմ: Յես վաչինչ չառնեցի և վաչինչ չկորցրի:

Յես վոչ մի կոպեկ չունեցի, յերբ ընդունեցի այս պետությունը և այժմ, յերբ յես թողնում եմ, վոչ մի գրող չունեմ: Հետ կանգնեք և ճանապարհ տվեք»:

Պալատականները խնդրում են, վոր նա մնա. «Ուշ է,— ասում է Մանչոն,— յես պատկանում եմ Պանսաների տոհմին, յեթե նրանք մի անգամ ասացին «վոչ», ապա նրանք իրենց խոսքի տերն են, թեկուզ վողջ աշխարհն առարկի»:

Մանչոյին հարցնում են, թե ինչ է ուզում իր հետ վերցնել. Մանչոն խնդրում է եշի համար մի քիչ գարի, իր համար կես գլուխ պանիր և մի քիչ հաց—նրան ուրիշ վոչինչ հարկավոր չէ: Կես գլուխ պանիր և մի քիչ հաց—ահա ինչ է ստանում Մանչոն իր գրանդիոզ իլյուզիաների և յերազների դիմաց: Վերադարձի ճանապարհին նա այդ կես գլուխ պանիրը և հացը բաժանում է մուրացիկ վանականներին, վորոնք նրանից վողորմություն են խնդրում: Բոլորը բաժանելուց հետո նա մանկական պարզամտությամբ մուրացիկներին ներողություն է խնդրում, վոր ինքը «այլևս վոչինչ չունի իր հետ»:

Այսպիսով Մանչոն տառացիորեն դատարկաձեռն է վերադառնում տուն: Նրա բոլոր իլյուզիաները փշրվեցին, նա չկարողացավ ազատվել քաղցի և թշվառության ճիրաններից: Նույն կիսաքաղց և մերկ մանուկները, նույն ծանր թշվառությունն ու դաժան հոգսը, նույն վոչխարի մորթին՝ վերմակի փոխարեն:

Մանչոն հաղարավոր թելերով կապված է ժողովրդի հետ: Նա Իսպանական ժողովրդի իսկական զավակն է: Ժողովրդի վողջ իմաստությունը նա արտահայտում է վերին աստիճանի պատկերավոր արտահայտությունների, իր նշանավոր առածների և առակների միջոցով:

Նրա այդ առածներն ու առակները և նրանց միջոցով արտահայտած իմաստությունը նրա սեփական ստեղծագործությունը չեն, իհարկե, այդ բոլորը պատկանում են ժողովրդին: Նրանք առաջացել են յերկար դարերի ընթացքում, նրանց մեջ

խտացել են ժողովրդի կենսափորձն ու վողջ իմաստությունը. և բանավոր վիճակում հաղորդվել են սերնդից սերունդ: Այդ պատճառով ել հաճախ դժվար է վորոշել այն սահմանները, վոր գոյություն ունի Մանչոյի և ժողովրդական իմաստության միջև: Յերբ Մանչոն ասում է վորեվե հայտնի առած կամ առակ, այդ նրա մոտ ստացվում է այնքան բնական, վոր թվում է, թե նա հենց նոր հորինեց այդ: Մյուս կողմից, յերբ նա հորինում է վորեվե սուր խոսք, ապա այդ նրա մոտ մի այնպիսի կենդանություն է ստանում, վոր թվում է, թե այդ վաղուց ծանոթ ժողովրդական առած է:

Մանչոն այս իմաստով գտնվում է ժողովրդական իմաստության սահմաններում, նա ապրում է բանահյուսության մեջ և նա կյանքի բոլոր յերեվույթները գնահատում է, յեխելով այդ բանահյուսության դարավոր իմաստությունից:

Դոն Կիխոտը Մանչոյին միշտ հետապնդում է նրա առակների և առածների համար: Մանչոյի առակները նրան այնքան են ջղախնայում, վոր նա հայհոյում և վիրավորում է նրան. «Յես գիտեմ ավելի շատ առածներ,— ասում է Մանչոն,— քան ասում եմ, նրանք այնքան շատ են, վոր լույս աշխարհ գալու համար իրար հետ կովում են»:

«Ո՛ր, թող անիծվես դու յերկնքով,— բացականչում է դոն Կիխոտը,— թող հիսուն հաղար սատանա տանի քեզ քո առածների հետ միասին... Յես գիտեմ, առածների շնորհիվ դու կյանքդ կվերջացնես կախաղանով: Նրանք կստիպեն քո վաստալներին քո ձեռքից խլել գավառապետի պաշտոնը, պատճառ կդառնան պետական գավառանության և աշխտամբության: Ասա Ինձ, վորտեղից ես գտնում դու այդ առածները, տգետ. յեվ ինչպես ես դու կարողանում ոգտվել, հիմար, վորպեսզի տեղին մի առած գտնեմ և գործածեմ, յես աշխատում և քրտնում եմ, կարծես թե քար եմ պտտում»:

«Տեսնում եք ձերդ գերազանցություն,— պատասխանում է Մանչոն,— գատապարտում եք ինձ այդպիսի չնչին բաների համար: Վեր սատանան կարող է խանգարել ինձ ոգտվելու իմ բարիքից: Ձե՛ վոր յես բացի առակներից վոչ հարստություն ունեմ և վոչ ել հող»:

Մանչոյի առանձին սրամտությունները և առածները հաճախ այնպիսի խորը փիլիսոփայական միտք են պարունակում,

վոր համարձակորեն նրան կարելի չե համարել մեծագույն մտածող և փրկիսփա:

Մանութանանք Սանչոյի մի քանի դատողութիւնները հետ.

«Վիշտը ստեղծված է վոչ թե անասունների, այլ մարդու համար: Բայց յերբ մարդիկ տարվում են վշտով, այնպես վոր դուքս են գալիս ամեն չափ ու սահմանից, դառնում են անասուն»:

Սանչոյի փրկիսփայտութիւնը յերազի մասին.

«Յերբ յես քնած եմ, չունեմ վոչ վախ, վոչ հույս, վոչ վիշտ, վոչ ել ուրախութիւն: Թող որհնվի նա, ով հնարել է յերազը—մի վարագույր, վոր ծածկում է բոլոր մարդկային մտքերը:

Քաղցածը հեշտութեամբ կերակուր է ստանում, ծարավը՝ ջուր, մրսողը՝ կրակ, շոգողը՝ հով: Մի խոսքով յերազը համաշխարհային դրամ է, վորով կարելի չե գնել այն ամենը, ինչ վոր ցանկանում ես, մի կշեռք, վորի նժարները վրա թագավորը հավասարվում է հովիվին, իմաստունը՝ հիմարին»:

Սանչոյի փրկիսփայտութիւնը մահվան մասին.

«Թագաժառանգը մահից հետո, յերբ նրան գերեզման են դնում, գնում է նույն նեղ ճանապարհով, վորով գնում է նրա հարկատուն: Իսկ պապի մարմինը գերեզմանում տիրացույի մարմնից ավելի մեծ տեղ չի գրավում: Իագաղ մտնելու համար մենք բոլորս փոքրանում ենք, կուչ ենք գալիս ինչպես վորդի, ավելի լավ է ասել մեզ փոքրացնում են, վորդու նման կուչ են անում, չնայելով այն բանին, թե այդ մեզ դուր է գալիս, թե չէ, իսկ հետո ցտեսութիւն, բարի գիշեր»:

Յեմ հետո. «Այդ աիկինը (մահը—Հ. Մ.) ավելի շատ հզոր է, քան քաղաքավարի: Նա ամեն ինչ խժուում է, լցնում է իր պարկը բոլոր տարիքների, արհեստների և աստիճանների մարդկանցով: Նա մի հնձվոր է, վոր չիմանալով ինչ է հանդիստը, հնձում է ամեն ժամ, թե կանաչ և թե չոր խոտ: Թվում է, թե նա կտորները չի ծամում, այլ կուլ է տալիս ամբողջութեամբ: Նա գայլի ախորժակ ունի, վորը չի կարելի վոչ մի բանով հագեցնել: Յեմ վորպեսզի իր ծարավը կտորի, նա միանգամից խմում է բոլորի կյանքը, ինչպես մի բաժակ սառը ջուր են խմում»:

Այս բոլորից պարզ յերեւում է, վոր Սանչոն այն տափակ «պրոզան» չէ, ինչպես պատկերացրել են նրան բուրժուական սերվանտեսագետները: Նրա բոլոր դատողութիւնները հիմքում

ընկած է ժողովրդական բանահյուսութեան իմաստութիւնը: Սանչոն իսպանական ժողովրդի լավագույն ներկայացուցիչն է:

Այս բոլորի հետ միասին Սանչոն ատելութեամբ է լցված դեպի ամեն մի ազնվական կոչում և աստիճան: Նրան խորթ է ստրկական վողին և ստրկական ստորաքարշութիւնը: Նա հաճախ բարձրից է նայում բոլոր ազնվականներին և մեծ վարպետութեամբ պաշտպանում է իր իրավունքներն ու մարդկային արժանապատվութիւնները: Դուքսերի պալատներում նա իրեն շատ ազատ է պահում, գլուխը բարձր, հպարտ: Հանդիսավոր ընդունելութիւններից մեկի ժամանակ նա առանց այլեւայլութեան դիմում է բարձրաստիճան ազնվուհիներից մեկին և խնդրում է, վոր իր եղի մասին հող տանեն, տանեն գոմը և կերակրեն: Կատաղած ազնվուհին հայհոյում է Սանչոյին նրա այդ անպատկառ վարքագծի համար. «Դուք բացի թղից, ինձնից ուրիշ վոչինչ չեք ստանա, անտաշ հիմար»: Սանչոն առանց շփոթվելու պատասխանում է. «Յեթե այդ թուզը նույնքան մեծ տարիք ունի, վորքան ձերդ պայծառափայլութիւնը, տալ նա համենայն դեպս լիկած է»:

Յերբ Սանչոն ընդունում է գավառապետի պաշտոնը, պալատականները նրան անվանում են «դոն Սանչո Պանսա»: Բայց Սանչոն զարմացած հարցնում է. «Ո՞ւմ էք դուք դոն Սանչո Պանսա անվանում»: Իհարկե ձեզ, պատասխանում են պալատականները. «Իմացեք, վոր յես դոն աիաղոս չունեմ և իմ նախնիներից վոչ մեկը չի ունեցել: Ինձ կոչում են ուղղակի Սանչո Պանսա: Սանչո կոչվել է իմ հայրը, իմ պապի անունը յեղել է Սանչո և բոլորն ել յեղել են Պանսա առանց վորեւի դոնի կամ մի ուրիշ ածականի: Յենթադրում եմ, վոր այս կղզու վրա դոները ավելի շատ են, քան քարերը: Աստված տա, կապրենք, կտեսնենք, յեթե իշխանութիւնն անցնի իմ ձեռքը, յերեմի չորս որվա ընթացքում ինչպես մոլախոտ արմատախիլ կանեմ այդ բոլոր դոներին, վոր այդքան շատ են աճել: Նրանք ավելի շատ են դահլա տանում քան մոծակներն ու մժեղները»:

Սանչոն իր վողջ իմաստութեամբ և ընդունակութիւններով փայլում է այն ժամանակ, յերբ դառնում է գավառապետ: Նա հանդես է բերում պետական գործչին հատուկ բոլոր ընդունակութիւնները: Նրա կատարած պետական ունեւորմները, նրա հրատարակած որենքները, նրա պայքարը գնդի բարձրացման և

առհասարակ վաճառականութեան շառւիղատանութեան դեմ, նրա արհամարհանքը դեպի կաշառակերութիւնը և դեպի հայտնի «նվերները», նրա հանդես բերած մեծագույն հոգատարութիւնը դեպի չքավորներն ու ժողովուրդը—այս բոլորը դարձյալ ցուցնեն տալիս նրա սերտ կապը իսպանական ժողովրդի հետ: «Մանչոյի պետական միջոցառումներն այնքան լավ ելին», յեզրափակում է Սերվանտեսը, վոր նրա որենքները մինչևի հիմա գործում են այդ յերկրում: Այդ որենքներն այնտեղ կոչվում են «Մեծ կառավարիչ Սանչո Պանսայի որենքները»:

Իսկ այդ «Մեծ կառավարիչ» Սանչոն այսպես է գնահատվում Սերվանտեսի կողմից. «Հպարտացիր, Սանչո, քո համեստ ծագումով և մի ամաչիր նրանից, այդ ժամանակ վոչ վոք նրանով քեզ չի կարող ամաչեցնել: Ավելի լավ է հպարտացիր նրանով, վոր դու ցածր ծագում ունեցող արդար մարդ ես, քան թե բարձր ծագում ունեցողի անարդարութեամբ: Յեթե դու քեզ դեկավար ընտրես առաքինութիւնը և անուն հանես քո բարի գործերով, ապա այդ ժամանակ դու կարիք չունես նախանձելու նրանց, ովքեր իրենց նախնիներին համարում են պրինցներ և այլ հայտնի մարդկանց: Արյունը ժառանգվում է, իսկ առաքինութիւնը ձեռք է բերվում և գնահատվում է այնքան բարձր, վոր չի կարող գնահատվել արյունը»:

Սանչոյի տիպը հասկանալու համար նրան պետք է դիտել այդ եպոխայի գյուղացիական շարժումների համայնվրոպական ֆոնի վրա: Կապիտալի նախասկզբնական կուտակման պրոցեսները Արեւմտյան Յեւրոպայի գրեթե բոլոր յերկրներում գյուղացիութեանը կանգնեցրին ամենաանտանելի վիճակի առաջ: Այդ այն ժամանակաշրջանն էր, յերբ Թոմաս Մորի արտահայտութեամբ՝ «վոչխարները կերան մարդուն», և այդ «վոչխարին» զոհ գնացին ամենից առաջ գյուղացիները: Նրանք քշվում ելին հողից, նետվում ելին կարիքի և թշվառութեան դիրկը: Յեւ վայս հողի վրա առաջացած գյուղացիական շարժումներն ու ապստամբութիւններն Անգլիայում, Իսպանիայում, Գերմանիայում, յերբեք չեն խոսում այն մասին, թե գյուղացիութիւնը յեւքը ցանկանում եր գտնել կապիտալիստական պրոգրեսի մեջ:

Ճիշտ է, գուցե գյուղացիութեան վորոշ շերտերը, ինչպես Սանչոն, մեծ հույսեր ելին կապում կապիտալիզմի զարգացման հետ, բայց հույսն այլ բան է, նրա իրագործումն այլ:

Սերվանտեսը վորպես խոշորագույն սեպիտացի ցուցն է տալիս, վոր այդ հույսերը չիրագործվեցին:

Սերվանտեսը ցուցն է տալիս, վոր կապիտալիզմի հետ կապված սանչոների բոլոր հույսերը կործանվեցին, վոր նրանք կապիտալիզմի մեջ յեւք չեն կարող գտնել:

Ահա թե ինչու Սանչոն հանդիսանում է վոչ թե բուրժուական, այլ ժողովրդական պրակտիկայի մարմնացումը:

Այդ պատճառով ել միանգամայն բնական է նրա սիրո կապը դոն Կիխոտի հումանիտական գիտակցութեան հետ:

VI.

Ինչպես տեսանք, նախախորհրդային սերվանտեսագետների մի զգալի մասը, դոն Կիխոտի և Սանչո Պանսայի մեջ տեսնում ելին իդեալի և իրականութեան, պոեզիայի և պրոզայի հավիտենական հակադրութիւնը: Ճիշտ է իհարկէ վոր տխուր պատկերի ասպետի և նրա գինակրի միջև հակադրութիւններ շատ կան: Այդ հակադրութիւնները սկսվում են նրանց արտաքինի նկարագրութիւնից: Սանչոն մշտապես ծաղրում է իր տիրոջը, ծիծաղում և նրա վրա:

Սանչոն սեպիտացի է, իրականութեան զգացումը նրա մեջ ուժեղ է, տիրոջ մեջ բացակայում է: Բայց յեթե ուշադրութեամբ հետևիկնք նրանց հակադրութեան բոլոր կոնկրետ դեպքերին, ապա դժվար չի նկատել, վոր Սանչոն բոլոր դեպքերում ծաղրում է միայն իր տիրոջ ասպետական իլյուզիաները, բայց մյուս դեպքերում վոչ միայն կապված է նրա հետ, այլև անսահմանորեն սիրում է դոն Կիխոտին:

Սխալ կլիներ կարծել, թե Սանչոն դոն Կիխոտի հետ կապված է միայն նյութական նկատառումներով: Այս մտիվն իհարկէ կա, բայց նա այնքան ելյական ու խորը չէ, ինչպես կարող է թվալ առաջին հայացքից: Մի անգամ, յերբ խոսք է լինում աշխատավարձի մասին, դոն Կիխոտը հենվելով ասպետական վեպերի վրա, մերժում է Սանչոյի պահանջը, ասելով, թե թափառող ասպետների գինակիրները աշխատավարձ չեն ստացել: Սանչոն վերին աստիճանի վիրավորված է զգում իրեն: Դոն Կիխոտը կարծում է, թե Սանչոն կթողնի պաշտոնը և կհեռանա: Նա ասում է, թե այդ դեպքում նա առաջին հանդիպած մարդուն կվերցնի վորպես գինակիր: Յեւ հետո այս անախորժ խոսակցութիւնը

վերջանում է նրանով, վոր նրանք գրկախառնվում են և հաշտվում. Մանչոն աշխատավարձի մասին այլևիս վոչ մի բառ չի ասում:

Դոն Կիխոտի և Մանչոյի անկեղծ, անշահախնդիր կապերի մասին կարելի չէ բերել բազմաթիվ փաստեր: Յերբ Մանչոն գնում է կղզի, գավառապետի պաշտոնով, բաժանման ժամանակ «դոն Կիխոտը նրան արցունքներն աչքերին հաջողութուն մախթեց և Մանչոն ընդունեց այդ, յերեխայի նման հեկեկոցը գսպելով»: Մանչոյի գնալուց հետո դոն Կիխոտը «մի այնպիսի տիրութուն զգաց նրա գնալու առթիվ և այնպես իրեն մենակ զգաց, վոր յեթե նա կարողանար, նրանից կվերցնեք գավառապետի պաշտոնը, Մանչոյին վերադարձնելու նպատակով»:

Նույն անկեղծ սերը գոյութուն ունի Մանչոյի մեջ դոն Կիխոտի նկատմամբ: Ահա թե ինչպես է Մանչոն բնորոշում իրենց փոխհարաբերության բնույթը. «Իմ վիշտը և դժբախտությունը հենց այն է, վոր յես պետք է հետեւեմ նրան և չեմ կարող չհետեւիլ: Մենք հայրենակիցներ ենք, միասին հաց ենք կերել, յես նրան շատ եմ սիրում և բացի այդ յես իմ ընավորությամբ ճշմարիտ մարդ եմ: Այսպիսով վոչ մի բան չի կարող բաժանել մեզ իրարից մինչև մեր գերեզմանը, յերբ մեզ համար խոնավ հողում անկողին կպատրաստեն»:

Մի այլ տեղ Մանչոն ասում է. «Նա ազավնու սիրտ ունի, նա վոչ վոքի չի կարող վատութուն անել. նա բորբոխ լավութուն է անում և նա չունի նենգության վոչ մի նշան: Յերեխան կարող է նրան հավատացնել, վոր ցերեկվա ժամը 12-ին խոր գիշեր է: Ահա այս պարզամտության և անկեղծության համար էլ յես նրան սիրում եմ, ինչպես աչքիս լույսը և չեմ կարող թողնել նրան, ինչպիսի հիմարություններ ել նա կատարի»:

Իսկ դոն Կիխոտը Մանչոյին այսպես է բնութագրում.

«Մանչո Պանսան լավագույն զինակիրներից մեկն է... Նրա զրույցներում հանդիպում ենք այնպիսի սքանչելի միամտության, վոր բավարարութուն էս զգում և մտածում ես, թե ով է նա, հասարակ մի մարդ, թե աշխարհի յերեսին ամենաբարձր մարդը: Նա յերբեմն չար կատակներ է անում, վորոնք ստիպում են մտածել, վոր նա նուրբ է ու խորամանկ: Նա ունենում է նաև հիմարագույն արարքներ, վորին ընդունակ է միայն գյուղական անգրագետը: Նա կասկածում է ամեն ինչի վրա և միա-

ժամանակ հավատում է ամեն ինչի: Յերբ յես մտածում եմ, թե ահա նա կընկնի անմտությունների հատակը, նա այնպիսի բառեր է բաց թողնում, վորոնք նրան բարձրացնում են յերկնքից վեր: Մի խոսքով յես Մանչոյին չեյի փոխարինի ուրիշ զինակրով, յեթե դրա դիմաց ինձ նույնիսկ մի ամբողջ քաղաք տային»:

Դոն Կիխոտը աշխատում է արհեստականորեն պահպանել այն տարածութունը, վոր գոյութուն ունի տիրոջ և ծառայի միջև: Յեվ չնայած Մանչոն յերբեմն համբուրում է նրա ձեռքը և նույնիսկ հագուստի ծայրը, այնուամենայնիվ նրանց մեջ գոյութուն ունի լիակատար ազատութուն: Դոն Կիխոտը յերբեմն զայրանում է Մանչոյի վրա, նրան հայնոյում է ինչպես տերը ծառային, բայց զայրույթը թափելուց հետո անմիջապես ներողութուն է խնդրում ծառայից. «Ներիր Մանչո, դու հասկացող մարդ էս և չես կարող չիմանալ, թե վորքան դժվար է զսպել զայրույթի առաջին պոթկումը»:

Թե վոր չափով Մանչոն իրեն ազատ է պահում դոն Կիխոտի մոտ, այդ յերեվում է այն տեսարանից, վորտեղ Մանչոն ամբողջ ուժով պաշտպանվում է իր տիրոջ հարձակումներից:

Դոն Կիխոտին հավատացրել են, թե նրա Դուլցինյան այն ժամանակ կազատվի կախարդանքից, յերբ նա Մանչոյին յերեք հաղար յերեք հարյուր հարված տա փայտով: Քանի վոր Մանչոն հոժարակամ չեր ցանկանում այդ հարվածները ստանալ, դոն Կիխոտը մի անգամ գիշերը, յերբ Մանչոն քնած էր, անսպասելիորեն հարձակվում նրա վրա և պատրաստվում է դոնի յերկու հաղար հարված հասցնել: Այդ ժամանակ Մանչոն արթնանում է. «Նա վեր կացավ, ցատկեց իր տիրոջ վրա, զրկեց նրան ձեռքերով ու այնպես խփեց վոսքով, վոր դոն Կիխոտը ամբողջ հասակով փովեց գետնի վրա: Յեվ հետո ծունկը դնելով նրա կրծքին, թույլ չեք տալիս վնչ շարժվի, վնչ ել հողոց հանի»: Դոն Կիխոտը բղավում է նրա վրա. «Ի՞նչպես, գավաճան, դու համարձակվում էս բունտ բարձրացնել քո որինական տիրոջ դեմ, վորը քեզ կերակրում է»:

Մանչոն պատասխանում է. «Յես բունտ բարձրացնելու մտադրութուն չունեմ, միայն պաշտպանում եմ իմ մարմինը, վորի իսկական տերը յես եմ: Թող ձեր գերագանցությունը խոսք տա, վոր ինձ ձեռք չի տա և թող նա հրաժարվի իր մտադրությունից, միայն այդ դեպքում յես ձեզ ազատ կթողնեմ և թույլ կտամ վեր կենաք»:

Այս բոլոր փաստերը ցույց են տալիս, վոր Մանչոն և դոն

Կիրխտալ վոչ միայն հակադրություններ են: Նրանց միջեւ գոյություն ունի վերին աստիճանի անկեղծ կապ: Սանչոն իր տիրոջ մեջ ծաղրելով նրա ասպետական իլյուզիաները, միաժամանակ շատ բարձր է գնահատում նրա այն դրական կողմերը և նպատակները, վորոնց մասին խոսվեց վերևում:

Դոն Կիրխտալ պայքարը արդարության և ճշմարտության համար, թշվառներին ոգնելու և պաշտպանելու համար, նրա ազնվությունն ու բարձր մարդասիրությունը—ահա այն շղթան, վոր Սանչոյին կապում է դոն Կիրխտալ հետ:

Սրանով պետք է բացատրել այն հուզիչ տեսարանը, վորով վերջանում է «Դոն Կիրխտալը»: Վերջին ժամերն ապրող դոն Կիրխտալ յեկել է այն յեղրակացության, վոր իր ասպետական թափառումները հիմար բան են յեղել: Նա հայտարարում է, վոր ինքն այլևս դոն Կիրխտալ չէ, այլ Ալոնսո Կիրխտալ, վոր նա այժմ Ամադիս Գալիստո և նրա բյուրավոր ժառանգների թշնամին է և վոր նրա համար այժմ ատելի յեն թափառող ասպետները բոլոր ամբարիշտ պատմությունները: «Յես հասկացա այն անմտությունները և այն վտանգը, վորին յենթարկեցի ինքս ինձ՝ կարգալով այդ պատմությունները»:

Սանչո Պանսան խորապես հուզված է: Նա արցունքներն աչքերին դիմում է մեռնող դոն Կիրխտալին.

«Ախ, չմեռնեք, ձերդ գերազանցություն, տեր իմ, լսեցեք իմ խորհուրդը, ապրեցեք ևս բազում տարիներ: Վորովհետև մեծագույն խելագորությունը, վոր կարող է անել մարդս, մեռնելն է, այն ել առանց վորելի պատճառի, յերբ նրան սպանող չկա և վոչինչ չի մաշում նրան, բացի թախիծից»:

Դոն Կիրխտալ իր հերթին Սանչոյին կտակելով իր փողերը, ասում է. «Յեթե խելագարության ժամանակ յես ոգնեցի նրան կղզու կառավարությունը ստանալու համար, ապա հիմա առողջ մտքով, յես յեթե ի վիճակի լինեյի, վողջ թագավորություն կտայի, վորովհետև նրա պարզ ու հավատարիմ սիրտն արժանի յէ դրան»:

* * *

Այսպիսով դոն Կիրխտալ վոչ միայն ասպետական իլյուզիաները, այլև բոլոր հումանիստական իդեալները, կաշկերով բուրժուական իրականությանը, ջախջախվեցին ճիշտ այնպես, ինչպես այդ իրականության հետ կապված Սանչոյի իդեալներից վոչ մեկը չիրագործվեց: Մեկը ցանկանում էր

պաշտպանել արդարությունն ու ճշմարտությունը մի հասարակության մեջ, վոր կառուցված է կեղծիքի և խաբեյության վրա, պաշտպանել մարդկային արժանապատվությունը այն ժամանակ, յերբ վոր այդ բոլորը վաճառքի յէ հանվում, իսկ մյուսը աշխատում էր դուրս գալ աղքատության ճիրաններից այն ժամանակ, յերբ հասարակության մի մասի յերջանկությունը կառուցվում էր մյուսների աղքատության և դժբախտության վրա:

Բայց ոնց վերին աստիճանի տխուր էր համարում այն բարոյախոսությունը, վոր բղխում է Սերվանտեսի վեպից: Բայց մի՞թե Սերվանտեսը մեղավոր է, վոր նա կյանքը արտացոլում է իր ճշմարտապատում արտահայտությունների մեջ: Այո, Սերվանտեսի վեպից բղխում է, վոր դոն Կիրխտալ իր լավագույն իդեալներն իրագործելու համար ընտրել է մի հասարակություն, վորը թշնամական է այդ իդեալներին, մի հասարակություն, վորի մասին Շեքսպիրը Գլոստերի բերանով ասում է. «Սերը պողում է, բարեկամությունը թուլանում, յեղբայրները միմյանց դեմ են յեղնում, քաղաքներում ապստամբություններ, գյուղերում պառակտումներ, պալատներում դավաճանություն, հոր և վորդու մեջ կապը խզվում է... մեքենայություններ, խարդախություն, մատնություն և ամեն տեսակի կործանիչ խառնակություններ հալածում են մեզ անդադար մինչև վ մեր գերեզմանը»:

Վոնք է յելքը և ինչ է հակադրում Սերվանտեսը այս բոլորին: Համենայն դեպս մի բան պարզ է, վոր նրա համար ծիծաղելի յէ ֆեոդալիզմը և Սերվանտեսն առանց խղճի խայթ գգալութողնում է ֆեոդալիզմը և տխուր պատկերի ասպետի ֆեոդալական զառանցանքները (ինքը դոն Կիրխտալ է այն զառանցանք համարում): Բայց մյուս կողմից Սերվանտեսը ձեռքը չի մեկնում կապիտալիզմին, վորովհետև այդ իրականության մեջ վոտահարված է ճշմարտությունը և իրավունքն ու արդարությունը: Սերվանտեսի սատիրան ուղղված է ֆեոդալիզմի և կապիտալիզմի դեմ: Սերվանտեսի վեպի խորհրդային լավագույն մեկնաբանողներից մեկը՝ Ն. Յա. Բերկովսկին միանգամայն իրավացիորեն գրել է. «Սերվանտեսի մոտ ուժեղ է պահանջը այլ նորմաների և ավելի հարուստ ու ավելի մարդասիրական կյանքի, քան բուրժուական շահերի այդ թագավորությունն է: Սերվանտեսի հումորը վերաբերում է և՛ բուրժուական իրականությանը և՛ այն ֆանտասմ-

ներին ու ուրվականներին, վորոնք չնայած ընդունակ են վարկարեկելու և խայտառակելու այդ աշխարհը, բայց իրենք հազիվ են կանգնում իրենց վոտքերի վրա»։¹

Այդ ավելի հարուստ, գեղեցիկ և հումանիտական կյանքի պահանջը ամբողջովին բղխում էր ժողովրդի շահերից և Սերվանտեսի ժողովրդայնությունից գաղտնիքը պետք է վորոնել հենց այստեղ։ Թաղելով ֆեոդալիզմը և վարկարեկելով ու խայտառակելով կապիտալիստական հասարակությունն աշխարհակությունները, Սերվանտեսը հենց դրանով վեր է բարձրանում իր դասի մանր, քայքայվող ազնվականությունից (հիդալգո) նախապաշարունակներից և իր ստեղծագործությունից որչեպև թուլանդակությունը կանգնում է ժողովրդական գիրքերի վրա։ «Սերվանտեսը չի պատկանում վոչ բուրժուազիային և վոչ էլ իշխող դասակարգերին։ Նա ամենից առաջ պատկանում է իսպանական ժողովրդին»։²

Յեվ միանգամայն իրավացի յե նշանավոր խորհրդային սերվանտեսագետ Բ. Ա. Կրժեվսկին, յերբ գրում է.

«Սերվանտեսի մեծությունն արտահայտվում է առաջին հերթին նրա պատմական հոտառություն մեջ, յերբ նա կարողացավ հիդալգոների կործանման և կապիտալի նախասկզբնական կուտակման վորոքապտույտի մեջ տեսնել հիմնական շարժող ուժերի համեմատությունը այն թույլ կողմը, ժամանակակիցների կողմից չընդունված այն դեմոկրատական ալիքը, վորին պատկանում է ապագան։ Միայն այստեղ, այս ուղղություն մեջ պետք է վորոնել բացատրությունն այն բանի, թե ինչու Սերվանտեսը գրականությունից պատմություն մեջ հանդես է գալիս վորպես ժողովրդական գրող, վորոնց վորոնում և գտնում են դարաշրջանները, պատմական յերբը տեսնելով լայն դեմոկրատիայի մեջ»։³

Յեվ իսկպես Սերվանտեսը ամուր թելերով կապված է ժողովրդի հետ։ Բավական է համեմատել այն նկարագրությունները, վոր արվում են հասարակական տարբեր խավերին և շերտերին։ Դուքսերի և գքսուհիների դատարկ կյանքի նկարագրու-

թյունը հակադրվում է ժողովրդի ծոցից դուրս յեկած ներկայացուցիչների վառ և գունեղ նկարագրությունը։

Սերվանտեսն այս մարդկանց մոտ գտնում է այնպիսի դրական կողմեր և հատկություններ, վորոնց նկարագրություն վրա կանգ է առնում մեծ սիրով ու համակրանքով։ Կոպիտ, վոչ գրավիչ արտաքին ունեցող Մարիտորենսը իր վերջին կոպեկներով Սանչոյի համար գնում է մի գավաթ գինի։

Ժողովրդական ներկայացուցիչների թշվառություն, մուրացկանություն և հալածական ու անպահով կյանքի նկարագրություն մեջ է, վոր հանդես է գալիս Սերվանտեսի հումանիզմը։ Նրա ուսելով, կյանքը նկարագրելու նրա մեծագույն վարպետությունը միանում է խորին հարգանքի և սիրո հետ դեպի մարդն ու առհասարակ դեպի մարդկային լավագույն արժանիքները։ Ճիշտ է նկատել քննադատներից մեկը, վոր այդ հումանիզմը Սերվանտեսին թույլ է տվել տեսնել դոն Կիխոտի խելագարություն տակ բարի նպատակներ և իմաստություն։ Այդ հումանիզմը թույլ է տվել գյուղացի զինակրի մեջ տեսնել ազնվություն, անկեղծություն, կյանքը ճանաչելու խորը ընդունակություն և ժողովրդական առողջ միտք ու գատողություն։ Նա Սանչոյին դարձնում է իմաստուն և հմուտ գավառապետ, նրան հակադրելով դատարկ, ապուշ և կաշառակեր դուքսին ու գավառապետներին։

Սերվանտեսի ժողովրդայնությունը սերտորեն կապված է նրա ուսելովի և հումանիզմի հետ։ Սրանով էլ պայմանավորվում է նրա հումորի և սատիրայի բոլոր առանձնահատկությունները։ Նրա սատիրան վորքան էլ ջախջախիչ լինի, ծիծաղը սպանիչ, այնուամենայնիվ հոռետեսություն վոչ մի նշույլ չկա նրա մոտ։ Սերվանտեսի վեպը, չնայած խորը տրագիկոմի, վերին աստիճանի կենսուրախ է։ Նրա այդ լավատեսություն և կենսուրախություն մեջ արտահայտվում է անսահման հավատը դեպի ժողովրդի ուժը, դեպի մարդն ու նրա ստեղծագործական կարողությունները։

VII.

Յեվրոպական նշանավոր վիպասաններից մեկը, Զախեր Մադոխը, վեպի մասին գրել է. «Գեղարվեստական ստեղծա-

¹ Н. Берковский, «Эволюция и формы раннего реализма на Западе», «Ранний буржуазный реализм» ժողովածուն, 1936 թ. լ. ժ. 26

² Б. М. Энгельгард, «Сервантес и его роман». «Դոն Կիխոտ» 1938 թվի հրատարակության վերջարանը։

³ Б. Кржевский, «Сервантес». «Ранний буржуазный реализм» ժողովածուն, էջ 176։

գործութեան բարձր տեսակը միշտ կարող է հանդիսանալ այն սեռը, վորի մեջ հեղինակը կարտացոլի մարդկային կյանքը և բնութեանը իր բոլոր արտահայտութեաններէ մեջ, իսկ այդպիսի սեռը նոր ժամանակներէ մարդկանց համար հանդիսանում է և կարող է լինել միայն վեպը, ժամանակակից կյանքի այդ եպոսը, վորը իր տեսադաշտն այնքան լայն է տարածել, վոր դրան չեն կարող հասնել վոչ լիբիկան և վոչ էլ դրաման: Միայն վեպի մեջ գրողը կարող է ընդգրկել վողջ կյանքը, միայն վեպի ձևով կարող է մարմնավորվել գեղարվեստական ամբողջութեանը, այսինքն գաղափարների և ռեալ կյանքի հանդիպումը: Այս, ինչ վոր լիբիկական պոետը, սատիրիկը, դեդակտիկական բանաստեղծը արտահայտում են հատվածաբար, մասերով, վիպասանը կարող է արտահայտել գեղարվեստական ամբողջութեան ձևով: Նա ինչպես եպիկական բանաստեղծ՝ մեր առաջ պատկերացնում է բնութեան և հասարակական կյանքի պատկերները, ինչպես դրամատուրգ՝ նա ստիպում է իր հերոսներին խոսել ու գործել, ինչպես լիբիկական բանաստեղծ, նա արտահայտում է այդ հերոսների և իր սեփական զգացմունքները, ապրումներն ու մտքերը: Յերկրի վրա չկա վոչ մի բան, վոր դուրս մնա նրա տեսադաշտից և չկա մի բան, վոր նա չկարողանա նկարագրել»:

Ռեալիստական վեպը, վորպես նոր ժամանակների եպոս, իբր այս րենիվերսալ նշանակութեամբ հանդես է գալիս Սերվանտեսի և Ֆրանսիական հումանիզմի խոշորագույն ներկայացուցիչ Ռաբլեյի մոտ:

Ինչպես ռեալիզմի, այնպես էլ մասնավորապես ռեալիստական վեպի առաջացումը և ձևավորումը սերտորեն կապված էր այն պայքարի հետ, վոր մղում էին Վերածննդության դարաշրջանի հումանիստները ֆեոդալական կարգերի և կղերաֆեոդալական աշխարհայացքի դեմ: Այս իմաստով կարելի չէ ասել, վոր թե՛ ռեալիզմի և թե՛ ռեալիստական վեպի առաջացումը կապված էր ֆեոդալական Յեվրոպայի քայքայման և բուրժուական հասարակութեան առաջացման և ձևավորման հետ: Բոլորովին պատահական չէ, վոր Յեվրոպական գրականութեան առաջին խոշոր ռեալիստները՝ Բոկկաչիոն, Ռաբլեն, Շեքսպիրը, Սերվանտեսը, Լոպե դե Վեգան, Երազմ Ռոտերդամցին և այլն հանդես յեկան Վերածննդության դարաշրջանում: Ինչպես տեսանք, վերածննդության ելուցիկները վերջիվերջո մարդու և բնութեան հայտնաբեր-

ծումն էր, մարդու բնական ինքնորոշման և նրա ռեալ պահանջների լիակատար բավարարման սկզբունքը:

Գրականութեան պատմութեան մեջ կատարված հեղաշրջման վողջ իմաստն այն էր, վոր գրականութեան առանցքը դառնում է ռեալ մարդը, հասարակական կյանքը և բնութեանը: Այս հեղաշրջման մեջ Սերվանտեսը կատարել է վերին աստիճանի կարեւոր դեր, թե՛ վորպես ռեալիստական արվեստի պրակտիկ ստեղծող և թե՛ վորպես տեսաբան:

Սերվանտեսը յեղել է ռեալիզմի խոշորագույն տեսաբաններից մեկը: Ծիշտ է նա Լոպեյի նման չի գրել տեսական աշխատութեան, բայց նրա առանձին դիտողութեանները և ասույթները, վոր մենք հանդիպում ենք, թե՛ նրա նովելներում և թե՛ վեպում, ցույց են տալիս, վոր Սերվանտեսը տեսականորեն գիտակցել է իր ստեղծած գրական ուղղութեան վողջ իմաստը:

Սերվանտեսի հիմնական պահանջը գրականութեան բոլոր ձուղերից յեղել է ռեալիզմը, — «Գրաման, — գրում է Սերվանտեսը «Դոն Կիխոտում», — պետք է լինի մարդկային կյանքի հայելին, ճշմարտութեան մարմնացում և բարքերի որինակ, իսկ այն դրամաները, վոր այժմ բեմադրվում են, անմտութեանների հայելի յեն, հիմարութեանների որինակ, ընչաքաղցուցեան նմուշներ: Յեվ իսկպես, յեթե առաջին գործողութեան մեջ ներկայացնում են որորոցում գտնվող մի յերեխա իսկ յերկրորդում նրան հանդես են բերում միրուքավոր մարդու կերպարանքով, ապա սրանից ավել անմիա հիմարութեան չի կարելի հորինել»:

Սերվանտեսն իր նովելներում ջախջախիչ քննադատութեան և յենթարկում հովվերգութեանները, վորպես կեղծ և իրականութեանն ազավաղող գրական մի ժանր: Նա ցույց է տալիս, վոր այդ գործերում նկարագրված հովիվները վոչ մի կապ չունեն իրական հովիվների հետ, վոր այդտեղ հովիվների կյանքը իրականացված է:

«Նովելա շների դրույցի մասին» գործում Բերգանսան իր տեսած իրական հովիվներին համեմատելով հովվական վեպերում հանդես բերված հովիվների հետ, գալիս է այն յեղբակացութեան, վոր նրանց մեջ վոչ մի նմանութեան չկա: «Հովվական վեպերը, յեղբակացում է Բերգանսան, մտացածին և գեղեցիկ գրված ստեղծագործութեաններ են, վորոնք նշանակված են պարապ մարդկանց հաճույք պատճառելու համար, բայց նրանց մեջ վոչ մի ճշմարտութեան չկա»:

վերին աստիճանի կարելիոր են Սերվանտեսի գիտողութունները վեպի մասին:

Այս ժանրի բնագավառում նույնպես Սերվանտեսի հիմնական պահանջը ռեալիզմն է, իրականության ճշմարտապատում արտացոլումը և այս տեսանկյունով էլ նա քննադատության է յենթարկում ասպետական վեպերը: Թվելով ասպետական վեպերի մի շարք բացասական կողմեր, Սերվանտեսը նշում է. «Յեթե ինձ ասեն, վոր այդ տիպի գրքերի հորինողները նպատակ են ունեցել հորինել չեղած և անհավատալի իրադարձութուններ, յես դրան կպատասխանեմ, վոր հնարանքը (вымыселъ) այնքան գեղեցիկ է, վորքան քիչ է նա հնարված թվում: Պատմությունները միայն այն ժամանակ դուր կդան ընթերցողին, յերբ վոր նրանք վերարտադրված են այնպես, վոր անհավատալին հավատալի յե թվում...»

Այսպիսի բան չի կարելի տեսնել այն հեղինակի ստեղծագործութուններին մեջ, վորը գիտակցաբար շեղվում է ընդթյունից և ճշմարտությունից, այլ խոսքով այն բանից, ինչ վոր հանդիսանում է գեղարվեստական ստեղծագործության գլխավոր ուժը»:

Քննադատելով ասպետական վեպերը, Սերվանտեսը միաժամանակ փայլուն կերպով ըմբռնում էր այն առավելութունները, վոր ունեն վեպը մյուս ժանրերի նկատմամբ. «Դատապարտելով այդ գրքերը, յես նրանց մեջ տեսնում եմ մի լավ կողմ, այդ այն է, վոր նրանք հեղինակին լայն ազատություն են տալիս, վոր նրանք հեղինակին իր տաղանդը ամբողջ փայլով արտահայտելու զաշտ են տալիս: Նկարագրելով փոթորիկը, նավի կործանումը, պատերազմները, պատկերացնելով մեծ գորավարի խաբակտեղը և այլն, այդպիսի ստեղծագործության մեջ գրողը կարող է հանդես գալ վորպես աստղաբաշխ, աշխարհագրագետ, յերաժիշտ, պետական մարդ, նույնիսկ կախարդ, յեթե դրա համար հարմար առիթ լինի: Բացի այդ, այն ազատությունը վոր տրվում է գրողին նման տիպի (վեպի—Հ. Մ.) ստեղծագործության մեջ, նրան հնարավորություն է տալիս հանդես գալ վորպես լիբրեկո, կպիկ, տրագիկ, կոմիկ, հանդես բերել իր ընդունակությունները պոեզիայի բոլոր սեռերի և բանարվեստի մեջ»:

Այսպիսով, Սերվանտեսը առավելութունը գրական բոլոր սեռերի մեջ տալիս է վեպին, խորապես գիտակցելով այդ ժանրի բոլոր հնարավորութուններն ու առավելութունները:

Ահա թե ինչու պետք է սխալ համարել այն տեսակետը, վոր իբր թե Սերվանտեսը չի հասկացել «Դոն Կիխոտի» արժեքը, վոր նա այդ գործին կարելիոր նշանակություն չի տվել և չի ըմբռնել, թե ինչպիսի կարելիոր հեղաշրջում է կատարել վիպական ժանրերի զարգացման պատմության մեջ:

Սերվանտեսն իր վեպը գրել է ասպետական վեպերի դեմ ուղղված պարողիայի ձեւով: Այս նրա մոտ կատարվել է միանգամայն գիտակցաբար: Նա գիտակցաբար ցանկացել է բացասել գրական մի ժանր և նրան հակադրել մի այլ ժանր: Թե վոր չափով Սերվանտեսին հաջողվեց վարկաբեկել ասպետական վեպերը, այդ յերեվում է այն փաստից, վոր «Դոն Կիխոտի» լույս տեսնելուց հետո Իսպանիայում գրեթե վոչ մի ասպետական վեպ լույս չտեսավ: Այս, իհարկե, չի նշանակում թե ասպետական վեպերի կործանման պատճառը միայն «Դոն Կիխոտն» էր: Բայց վոր «Դոն Կիխոտը» բավականին վճռական դեր կատարեց ֆեոդալիզմի կործանման հետ միասին կործանվող ասպետական վեպերի վարկաբեկման բնագավառում, այդ մասին յերկու կարծիք լինել չի կարող: Բայց այս իհարկե չի նշանակում, թե Սերվանտեսն ասպետական վեպերի մեջ վոչ մի դրական բան չէր տեսնում:

Սերվանտեսը այդ վեպերի մեջ շատ բարձր էր գնահատում նրանց կոմպոզիցիայի ազատությունն ու բազմազանությունը, կոմպոզիցիայի բաժանումը մի քանի առանձին մասերի (արկածների), վորոնք կապված են իրար հետ մի ամբողջության մեջ գլխավոր հերոսի միջոցով, կյանքի նկարագրության լայնությունը և այլն: Սերվանտեսի նշած ասպետական վեպերի այս ելեմենտները նրա մոտ արմատական վերամշակման են յենթարկվում թե ձեռք և թե բովանդակության տեսակետից:

Հայնեն ռեալիստական վեպի առաջացման համար ամենավճռական մոմենտը համարում է ժողովրդական կյանքի նկարագրության մուտքը գրականության մեջ. «Սերվանտեսը ստեղծեց նոր վեպ,—գրում է Հայնեն,—ասպետական վեպերի մեջ մտցնելով ցածր դասակարգերի ճշմարիտ նկարագրությունը, խառնելով նրան ժողովրդական կյանքի նկարագրությունը»:

Այս գծով արդեն Սերվանտեսի յիլակետը յեղել է պիկարոյական նովելլան: Պիկարոյական նովելլան է, վոր Իսպանիայում առաջին անգամ տալիս է ցածր դասակարգերի և ժողովրդական

կյանքի նկարագրութունը: Այստեղ առաջին անգամ հանդիպում ենք նաև տիրոջ և ծառայի նկարագրության սկզբունքին (որինակ, ասպետը և Լասարիլլոն): Բացի այդ, պիկարոյական նովելայի եյական առանձնահատկություններից մեկն էլ այն էր, վոր այստեղ ծաղրվում են մինչ միայն կործանվող ֆեոդալիզմն ու ասպետությունը, այլև տրվում է մարդու անհատականության դեգրադացիան նոր առաջացող բուրժուական հասարակության պայմաններում: Պիկարոյական նովելայն զբաղվում էր կենցաղային մանրամասների և նյութական կյանքի նկարագրությամբ:

Պիկարոյական նովելայի այս սկզբունքները նույնպես ամենահանձարեղ ձևով ոգտագործված են Սերվանտեսի «Դոն Կիխոտում»:

Սերվանտեսի վեպը աչքի յե ընկնում նաև մի եյական առանձնահատկությամբ: «Դոն Կիխոտը» առաջացավ վոչ միայն հին արկածային թեմատիկան ժողովրդական կյանքի նկարագրությանը հակադրելու ճանապարհով: Վեպում եյական դեր է խաղում հեղինակի ըմբոստացումը մարդու դեգրադացիայի դեմ, թե կործանվող ֆեոդալիզմի և թե նոր առաջացող բուրժուական հասարակության պայմաններում:

Սերվանտեսի վեպն արդեն ցույց է տալիս, թե ինչ է նշանակում «բուրժուական հասարակության եպոս», ինչպես անվանում էր վեպը Հեգելը: Յեթե եպոսի մեջ հերոսը գտնվում էր ընդհանուր, կոլեկտիվ շահերի սահմաններում և նրա անհատական շահերի և հասարակական շահերի բաղխումն անհնար է, և այս իմաստով յեթե եպոսի հերոսը հանդիսանում էր տվյալ ժողովրդի լավագույն կողմերի մարմնացումը, ապա «բուրժուական հասարակության եպոսը» կառուցվում է բոլորովին հակառակ սկզբունքի վրա: Եյականն այստեղ անհատի և հասարակության հակադրությունն է, անհատական և հասարակական շահերի հակադրությունը:

«Քաղաքացիական հասարակությունը, — գրել է Հեգելը, — հանդիսանում է անհատական մասնավոր շահերի բաղխման դաշտ, բոլորի պայքարը բոլորի դեմ»¹): Մարքսն այս մասին գրել է. «Ֆեոդալական հասարակությունը քայքայվեց մինչև իր

հիմքը — մտադր, բայց այն մարդը, վորը իրապես հանդիսանում է նրա հիմքը, մինչև եգգիստական մարդը»¹):

Ինչպես պիկարոյական նովելայն, այնպես էլ Սերվանտեսի վեպը կառուցված է անհատի և հասարակության հակադրության հիմքի վրա: Դոն Կիխոտը վերջիվերջո հակադրվում է գոյություն ունեցող վողջ հասարակությանը: Վեպը սկզբից մինչև վերջը կառուցվում է անտագոնիստական ուժերի հակադրության վրա: Բայց Սերվանտեսի, ինչպես նաև Ռաբլեյի մոտ, «գրական հերոսի» պորբեմը լուծվում է յուրահատուկ ձևով: Ըմբոստանալով ֆեոդալիզմի և «նազդ փողի» պրակտիկայի դեմ, պատկերացնելով մարդու անհատականության վոսնահարման հին և նոր մեթոդներն ու ձևերը մարդու լիակատար ազատության և ինքնագործունեյության տեսկետից, Սերվանտեսը և Ռաբլեն այնուամենայնիվ իրենց հերոսների մեջ տեսնում են դրական շատ կողմեր: Ռեալիստական վեպի դարգացումը Սերվանտեսից հետո գնում է դրական հերոսի «անհետացման ճանապարհով», վեպի կենտրոնական հերոսը դառնում է «եգոիստական մարդը» իսկ «նկարագրության որյեկտը», «մասնավոր շահերի բաղխման դաշտը»՝ արդեն լիակատար իր բոլոր կողմերով հանդես յեկող բուրժուական հասարակությունը:

Ինչպես Սերվանտեսի վեպը, այնպես էլ առհասարակ վերածնության դարաշրջանի ռեալիստական վեպը հետագա դարաշրջանների վեպերից տարբերվում է նաև իր վոճով:

Սերվանտեսի վեպում ֆանտաստիկան առհասարակ շատ ուժեղ է, բայց այդ ֆանտաստիկան ռեալիստական է: Սերվանտեսի ինչպես վեպում, այնպես էլ նովելաներում ռեալիստորեն է նկարագրված դարաշրջանի եյական կողմերը, հանդես բերված բոլոր խարակտերները, կենցաղային մանրամասներն ու առհասարակ վողջ նյութական-առարկայական աշխարհը:

Ահա, որինակ, ինչպես է սկսվում նրա վեպը. «Մանչայի գյուղերից մեկում մի կալվածատեր էր ապրում: Նա ուներ նիզակ, հին վահան, քնձոտ ձի և վորսորդական շուն: Նրա յեկամոտի յերեք քառորդը կլանում էր սնունդը, տաք կերակուրը, ավելի հաճախ տավարի մսից, քան վոչխարի, ընթրիքին՝ սովորական ապուր, շարաթ որերը՝ խաշ, ուրբաթ՝ վոսպ, իսկ կիրակի որերը՝ բացի այդ նաև մի աղափսի: Մնացածը գնում էր շորի՝

¹ К. Маркс, „Критика философии государственного права Гегеля“ Собр. соч. т. I, стр. 563

¹ К. Маркс, „Критика философии государственного права Гегеля“ к. 2 390. ընդգծումը Մարքսին է:

նուրբ մահուղից կարած կապա, թավշյա վարտիկ և նույն կտորից հողաթափ՝ տոն որերի համար, իսկ շաբաթվա մնացած որերին տնայնագործական մահուղից զգեստ եր հագնում: Նա տանը տնտեսուհի եր պահում, վոր քառասունից անց եր, քրոջ աղջկան, վորը քսանին մոտ եր և մի ծառա առտնին և դաշտային աշխատանքների համար, վոր տեղը յեկած ժամանակ կարող եր ձի ել թամքել, պարտեզում ել մկրատ բանեցնել: Մեր հիգալգոն մոտ հիսուն տարեկան եր: Նա ուներ ամուր և նիհար կազմվածք, սուր դեմք, վեր եր կենում լույսը չբացված և վորսորդութան սիրահար եր»:

Այս նույն ռեալիստական վոճով գրված և ամբողջ վեպը: Բայց «Դոն Կիխոտը» վերոհիշյալ բոլոր կողմերով ռեալիստական լինելով հանդերձ, ֆանտաստիկական և իր ֆաբուլայով:

Փանտաստիկական Մերվանտեսի վեպում առաջանում և հին, մեռնող աշխարհայացքի ու աշխարհի և բուրժուական իրականության սատիրական հանդիպման ճանապարհով: Մյուս կողմից ֆանտաստիկական առաջանում և հումանիստական բարձր սկզբունքների և դոն Կիխոտի գործունեությունը ասպարեզի՝ քաղաքացիական հասարակության հանդիպման ճանապարհով: Ամբողջ վեպում (ինչպես նաև նովելլաներում) ստացվում և յերկու պլան՝ ֆանտաստիկական և իրական, յերկու ֆաբուլա և սյուժետ՝ ֆանտաստիկական և իրական: Այս յերկվությամբ տառապում են նույնիսկ դոն Կիխոտը և Սանչոն: Մի կողմից ցույց և արվում, վոր դոն Կիխոտը գործում և բուրժուական հասարակության պայմաններում իսկ մյուս կողմից ապրում և ասպետական վեպերի հորինած ֆանտաստիկայում և իր հումանիստական բարձր իդեալների աշխարհում:

Այս յերկվությամբ տառապում և նաև վեպի կոմպոզիցիան: Գերմանական ուսմանտիկները, նրանցից հետո Շելլինգը և Հեգելը հատկապես շեշտում եյին այս հանդամանքը, վեպի ֆաբուլայի մեջ զետեղված նովելլաները համեմատելով ֆաբուլայի ընդհանուր ընթացքի հետ:

Բայց, չնայած վեպի այդ ֆանտաստիկային, «Դոն Կիխոտը» հանդիսանում և վերածնության դարաշրջանի ռեալիստական գրականության խոշորագույն հուշարձաններից մեկը, իսկ նրա անմահ հեղինակը մասնատիրական պատմաշրջանի այդ նույն ռեալիստական գրականության հիմնադիրներից և մեծագույն հանձարներից մեկը:

<< Ազգային գրադարան

NL0303426

8638

ԳԻՆԸ 2 ՌՈՒՔԼԻ